OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET

KUTATÁS KÖZBEN

Liskó Ilona

CIGÁNY TANULÓK A KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁKBAN

No. 234

RESEARCH PAPERS

HUNGARIAN INSTITUTE FOR EDUCATIONAL RESEARCH

Liskó Ilona

Cigány tanulók a középfokú iskolákban

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET
BUDAPEST, 2002.

KUTATÁS KÖZBEN 234
(219–228-ig Educatio Füzetek címen)

SOROZATSZERKESZTŐ: Czeizer Zoltán

Kutatási zárótanulmány

A kutatás támogatója: OM

A kutatást vezette:
Liskó Ilona

Oktatáskutató Intézet
HU ISSN 1588-3094
ISBN 963 404 364 X

Felelős kiadó: Lukács Péter, az Oktatáskutató Intézet főigazgatója
Műszaki vezető: Orosz Józsefné
Műszaki szerkesztő: Híves Tamás
Terjedelem: 3,2 A/5 ív
Készült az Oktatáskutató Intézet sokszorosítójában

TARTALOM

Bevezető **5**
1. A kutatás célja 5
2. A kutatás módszerei 6

Az iskolák jellemzői **9**
3. A cigány tanulók aránya 9
4. Tárgyi feltételek 15
5. Személyi feltételek 21
6. Felvételi eljárás 26
7. Tanulói összetétel 31

Oktatási eredmények **33**
8. Az oktatás minősége 33
9 Tanulmányi eredmények 35
10. Oktatási problémák 39
11. Oktatási módszerek 45

Javaslatok a cigány gyerekek középfokú oktatásának javítására **50**

Jegyzetek **52**

Bevezető

1. A kutatás célja

Statisztikai adatokkal igazolható, hogy a 90-es évek második felétől határozottan megnőtt a cigány gyerekek részvétele az oktatásban, vagyis a korábbi időszaktól eltérően viszonylag jó eséllyel befejezik általános iskolai tanulmányaikat, és a korábbinál lényegesen többen iratkoznak be közülük valamilyen középfokú iskolába, elsősorban szakmunkásképzőbe. A fokozatosan javuló iskoláztatási adatok elsősorban a közoktatási rendszert érintő demográfiai hullámvölgynek és a gyereklétszámtól függő oktatásfinanszírozásnak (fejkvóta) köszönhetők, ami kifejezetten érdekeltté tette az iskolákat abban, hogy növeljék a beiratkozó gyerekek számát és ha csak lehet, ne engedjék kimaradni a tanítványaikat. Hozzájárult az iskolázottsági adatok javulásához az is, hogy a fokozatosan növekvő munkanélküliség a cigány szülők számára is egyértelművé tette, hogy megfelelő iskolai végzettség nélkül 18 éves kor alatt gyerekeik tökéletesen esélytelenek arra, hogy munkát találjanak, és a gyerekek után járó szociális támogatások (családi pótlék, és újabban az iskoláztatási támogatás) is abban teszik érdekeltté őket, hogy gyerekeik iskolában maradását szorgalmazzák.

Az Oktatáskutató Intézetben az Oktatási Minisztérium megbízásából az 1999/2000. tanévben megvizsgáltuk a cigány tanulók oktatásának körülményeit az általános iskolákban (1). A kutatás mintájába 192 általános iskola került be, ahol a 6. osztályos cigány gyerekek szüleinek (1779 fő) iskoláztatási aspirációit is igyekeztünk feltárni. Az adatok szerint 22%-uk szeretné, ha a gyermeke érettségit adó középiskolában, 57%-a pedig, ha a gyermeke szakmunkásképzőben tanulna tovább (17%-uk még bizonytalan volt a továbbtanulást illetően, 4%-uk pedig nem tervezett továbbtanulást). Ezek az iskoláztatási tervek összhangban vannak azokkal a tapasztalatokkal, amelyek szerint az általános iskolát elvégző cigány gyerekek évről évre nagyobb arányban kerülnek be valamilyen középfokú iskolába. Ugyanakkor az igazgatókkal és osztályfőnökökkel készült interjúkból azt is megtudtuk, hogy a viszonylag kedvező továbbtanulási arányok mögött sok a kudarccal végződő továbbtanulási kísérlet, vagyis a cigány tanulók ugyan beiratkoznak, de az átlagosnál nagyobb arányban maradnak ki a középfokú iskolákból.

2001-es kutatásunk az általános iskolai kutatás folytatásaként indult azzal a céllal, hogy feltárjuk, mi történik a cigány tanulókkal a középfokú is-

kolákban. A kutatásnak ebben a szakaszában az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

- Milyen középfokú iskolákban milyen arányban tanulnak tovább jelenleg az általános iskolákból kikerülő cigány gyerekek.
- Milyen tárgyi és személyi feltételek jellemzik azokat a középfokú iskolákat, ahol a cigány tanulók továbbtanulnak.
- Milyen tanulmányi eredményekkel valósul meg a cigány tanulók középiskolai továbbtanulása a különböző középfokú iskolákban.
- Milyen oktatási és nevelési problémákat jelent a középfokú iskolák számára a cigány tanulók oktatása.

2. A kutatás módszerei

A kutatást az Oktatáskutató Intézet keretében végeztük el (2). Mivel a 2000-ben folytatott általános iskolai adatfelvételből az derült ki, hogy a cigány tanulók többsége szakmai iskolákban tanul tovább, 2001-ben ezekben az iskolákban folytattunk adatfelvételt. A kutatás 177 olyan középfokú szakképző iskolára terjedt ki, amelyben jelenleg szakmunkásképzés is folyik. A minta összeállításánál a régiókra, településtípusokra és az iskolák szakmai profiljára voltunk tekintettel. A kutatás során kérdőíves adatfelvételre került sor a szakképző iskolák igazgatóinak, és 10. osztályos tanulóinak körében, valamint interjúkat készítettünk a tanulók osztályfőnökeivel. Az alábbi elemzés az igazgatói kérdőívek feldolgozása alapján készült. (3)

A cigány családok országostól eltérő lakóhelyi megoszlása miatt kutatásunk mintájában az átlagosnál nagyobb arányban szerepeltettük azoknak a megyéknek a szakképző iskoláit, ahol a legtöbb cigány család él (Baranya, Borsod, Szabolcs). Ezekben a megyékben (az elutasításoktól eltekintve) lényegében minden olyan szakképző iskolában sor került az adatfelvételre, ahol szakmunkásképzés is folyik.

Az iskolamintába legnagyobb számban városi és megyeszékhelyi iskolák kerültek be. A kisvárosi iskolák aránya 23%, a budapestieké pedig 15% volt. Mintánkban az országos adatokhoz képest (valószínűleg a kistelepüléses megyék túlreprezentáltsága miatt) nagyobb arányban szerepelnek a kisebb városok iskolái.

Az iskola megyéje

Megye	N	%	Országos%
Baranya	12	6,8	3,3
Bács	7	4,0	5,4
Békés	8	4,5	6,0
Borsod	19	10,7	6,0
Csongrád	3	1,7	4,1
Fejér	5	2,8	3,8
Győr	7	4,0	6,0
Hajdú	6	3,4	4,9
Heves	9	5,1	3,3
Komárom	5	2,8	3,0
Nógrád	4	2,3	1,9
Pest	9	5,1	6,5
Somogy	9	5,1	4,6
Szabolcs	18	10,2	4,9
Szolnok	8	4,5	5,4
Tolna	6	3,4	3,5
Vas	5	2,8	3,8
Veszprém	6	3,4	5,7
Zala	4	2,3	3,5
Budapest	27	15,3	14,2
Összesen	177	100,0	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001, OM adatok, 1999

Az iskola települése

Település	N	%	Országos %
Budapest	27	15,3	14,7
Megyeszék	47	26,6	31,3
Város	63	35,6	53,9*
Kisváros	40	22,6	
Összesen	177	100,0	100,0

*Város és kisváros együtt

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001, OM adatok, 1999

A vizsgált iskolák többsége ún. “vegyes” képzési profilú iskola volt. Valamennyi vizsgált iskolában folyik 9-10. osztályos általános képzés és szakmunkásképzés. A vizsgált iskolák közel háromnegyed része emellett szakközépiskolai képzést is folytat (Ebben a tekintetben mintánk megfelel az országos adatoknak, amelyek szerint 1999-ben 76% volt a szakközépiskolai képzést és szakmunkásképzést egymás mellett folytató iskolák aránya.), és az iskolák közel felében technikumi és a szakmunkásképzést kiegészítő szakközépiskolai osztályok is vannak. Mindezeken túl az iskolák

egytizedében gimnáziumi képzés is folyik, és több, mint egyharmadában egyéb típusú (általában tanfolyami) képzés is.

Milyen képzést folytatnak

Képzési formák	N	%
9-10. osztály	177	100,0
Szakmunkásképzés	177	100,0
Szakközépiskola	130	73,4
Technikum	80	45,2
Gimnázium	19	10.7
Szakmunkások szakközép	84	47,5
Egyéb	62	35,0
Összesen	177	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált iskolák több, mint felében főként ipari ill. építőipari szakmákat oktatnak, 28%-ukban a tercier ágazat (szolgáltatás, kereskedelem, vendéglátás) a domináns szakmai profil, és 18%-uk foglalkozik főként mezőgazdasági, élelmiszeripari és környezetvédelmi szakmák oktatásával.

Az iskola fő szakiránya

Szakirány	N	%
Ipar	96	54,5
Mezőgazdaság	31	17,6
Tercier	49	27,8
Összesen	176	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az iskolák jellemzői

3. A cigány tanulók aránya

A vizsgált szakképző iskolákba 2001-ben iskolánként átlagosan 674 tanuló járt. Az átlagosnál sokkal nagyobbak voltak a megyeszékhelyeken működő iskolák, és az átlagosnál jóval kisebbek a kisvárosi iskolák.

Az iskolák tanulólétszáma települések szerint

Település	Átlag	N	Std. Deviation
Budapest	616,62	26	310,13
Megyeszék	916,54	46	430,92
Város	670,03	63	377,13
Kisváros	437,40	40	283,21
Összesen	673,72	175	399,27

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Valószínűleg a magas lemorzsolódási arányoknak köszönhető, hogy valamennyi településtípuson magasabb volt a 9. osztályos tanulók aránya, mint a 10.-eseké. Budapest kivételével a vizsgált iskolákra mindenütt jellemző volt az is, hogy a szakmunkástanulók aránya magasabb, mint azoké a tanulóké, akik valamilyen érettségit adó képzési formába járnak.

Az iskolák tanulóinak aránya képzési formák szerint

Település	Összes 9. osztályos arány %	Összes 10. osztályos arány %	Összes szakmunkás arány %	Összes középiskolás arány %
Budapest	25,728	19,167	25,693	28,989
Megyeszék	24,030	19,415	29,428	27,296
Város	25,295	20,462	29,102	26,255
Kisváros	26,555	21,706	33,830	21,366
Összesen	25,310	20,268	29,780	25,843
N	177	177	165	177

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az oktatási törvény előírásainak megfelelően a 90-es évek végén már lényegében minden olyan tanulót beiskoláztak valamilyen középfokú iskolába, aki az általános iskolát elvégezte, azonban továbbra is igen jelentős

különbségek mutatkoztak a cigány és nem cigány tanulók középfokú továbbtanulása között.

A 2000-es kutatás keretében a 8. osztályosok továbbtanulásáról három évre vonatkozóan gyűjtöttünk az általános iskolákból adatokat. Az adatokból az derült ki, hogy a nem cigány tanulók körében mindhárom évben a szakközépiskola, a szakmunkásképző és a gimnázium volt a preferenciasorrend, a cigány tanulók esetében pedig a szakmunkásképző, a szakközépiskola és a szakiskola. Az 1998/99-es tanévben az általános iskola elvégzése után a cigány tanulók 57%-a tanult tovább szakmunkásképzőben, 15%-uk szakközépiskolában, 9%-uk szakiskolában és 4%-uk gimnáziumban. Mindössze 15%-uk nem tanult tovább az általános iskola befejezése után.

A továbbtanulók aránya évente a végzősök %-ában

Továbbtanulás	1996/97		1997/98		1998/99	
	nem cigány %	cigány %	nem cigány %	cigány %	nem cigány %	cigány %
Nem tanult	2.3	16.5	2.8	16.1	3.2	14.9
Szakiskola	4.4	8.6	5.4	10.4	3.2	9.4
Szakmunkás	36.5	61.6	34.9	57.5	36.8	56.5
Szakközép	38.3	9.3	37.3	12.0	38.1	15.4
Gimnázium	18.3	3.7	19.3	3.8	18.4	3.6
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
N	167	168	176	176	177	182

Cigány szegregáció, iskolai adatok, 2000

Ezekkel az adatokkal egybecsengett, hogy 2001-ben a vizsgált szakképző iskolákban az igazgatók szerint a cigány tanulók aránya átlagosan 7% volt, vagyis ebben az iskolatípusban országos arányuknál magasabb arányban voltak reprezentálva. Azt tapasztaltuk, hogy minél kisebb településen működik az iskola, annál nagyobb számban oktat cigány tanulókat. Ugyancsak jelentős eltérések mutatkoztak a cigány tanulók arányában képzési formák szerint is. A szakképző iskolák 9-10. osztályaiban és a szakmunkásképzésben résztvevő tanulók között átlagosan 13-14% volt a cigány tanulók aránya, míg az érettségit adó képzési formákban (szakközépiskolai, gimnáziumi osztályok) mindössze 4%. Vagyis ezek az információk is visszaigazolták 2000-es adatainkat, miszerint a cigány tanulók továbbtanulása főként a szakképző iskolák szakmunkásképzős osztályaiban folytatódik.

Figyelemre méltó különbség mutatkozott településtípusonként a 9. és 10. osztályos cigány tanulók arányában. Azt tapasztaltuk, hogy minél nagyobb településen működik az iskola, annál jellemzőbb, hogy a 10. osztályokban alacsonyabb a cigány tanulók aránya, mint a 9.-ben, vagyis annál gyakoribb a cigány tanulók lemorzsolódása.

A cigány tanulók aránya a vizsgált iskolákban települések szerint

Település	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Budapest	3,849	11,16	6,065	12,440	,945
Megyeszék	4,264	11,28	9,732	12,549	1,886
Város	7,572	14,80	13,158	14,941	5,628
Kisváros	11,384	15,69	16,050	14,905	6,139
Összesen	6,987	13,90	12,400	14,211	4,010
N	177	107	109	88	145

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A cigány tanulók aránya azokban a szakképző iskolákban haladta meg jelentősen az átlagot, amelyek a cigány családok által sűrűn lakott régiókban ill. megyékben működnek (Nógrád, Somogy, Borsod, Szabolcs). Természetesen ezeknek az iskoláknak a többségében is elsősorban a 9-10. osztályokban és a szakmunkásképzős osztályokban volt magas a cigány tanulók aránya, kivéve Somogy megyét, ahol az érettségit adó képzési formákban is az átlagot jóval meghaladó arányban (21%) találtunk cigány tanulókat.

A cigány tanulók aránya az iskolákban oktatott szakmáktól sem független. 2000-es kutatásunk során megkérdeztük azoktól a szülőktől, akik gyerekeiket szakmunkásnak szánták, és akiknek már határozott elképzelésük volt 12 éves gyerekeik szakmaválasztásról (340 szülő), hogy milyen szakmát képzeltek el nekik. A válaszoló szülők közel fele (48%) szolgáltatóipari és közel egyharmada (30%) a tercier ágazathoz tartozó (kereskedelem, vendéglátás) szakmára gondolt. A cigány szülők szakmai aspirációi pontosan követték a szakmák presztízsében bekövetkezett változásokat, és ugyanúgy a szolgáltatóipari és a tercier ágazathoz tartozó szakmák voltak vonzóak a számukra, ahogy ez a nem cigány szülők esetében jellemző.

A cigány tanulók aránya a vizsgált iskolákban megyék szerint

Megye	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Baranya	9,305	13,70	11,295	10,477	4,813
Bács	1,254	3,45	1,292	3,257	,459
Békés	1,602	4,26	4,688	2,446	,414
Borsod	15,324	30,77	30,198	31,719	7,078
Csongrád	3,314	16,91	5,515	6,349	3,756
Fejér	,320	1,35	,000	2,000	,171
Győr	,692	2,65	4,108	4,202	,000
Hajdú	1,494	2,78	2,953	,459	1,033
Heves	3,090	10,22	6,609	2,709	,669
Komárom	2,853	5,72	2,898	2,046	11,778
Nógrád	17,593	28,55	20,314	21,420	5,125
Pest	3,634	6,82	5,929	7,345	1,965
Somogy	16,513	19,44	18,304	23,622	21,707
Szabolcs	13,335	18,51	20,424	18,781	4,198
Szolnok	8,016	19,67	19,217	26,184	1,233
Tolna	10,029	14,02	13,722	16,088	10,419
Vas	,513	2,01	1,435	4,219	,419
Veszprém	3,094	3,87	4,987	2,513	6,849
Zala	,966	10,08	3,200	1,563	,000
Budapest	3,849	11,16	6,065	12,440	,945
Összesen	6,987	13,90	12,400	14,211	4,010
N	177	107	109	88	145

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A gyerekeknek elképzelt szakma

Szakma	Gyerek
Mezőgazdaság	2.4
Nehézipar	0.9
Ipar	11.8
Könnyűipar	7.1
Szolgáltatás	48.2
Tercier	29.7
Összesen	100
N	340

Cigány szegregáció, szülői kérdőív, 2000

Ehhez képest 2001-ben azt tapasztaltuk, hogy a középfokon továbbtanuló cigány gyerekek jóval magasabb arányban jutottak be az építőipari és a mezőgazdasági iskolák 9-10. osztályaiba, és ugyanezeknek az iskolák-

nak a szakmunkásképzős osztályaiba, mint akár a szolgáltatóipari, akár a kereskedelmi-vendéglátóipari szakmákat oktató iskolákba. Vagyis a cigány gyerekek szakmaválasztása korántsem az eredeti ambícióknak megfelelően történt.

A cigány tanulók aránya a vizsgált iskolákban az iskola szakiránya szerint

Az iskola szakiránya	összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Ipari	5,206	11,78	11,142	12,583	3,776
Építő	13,647	22,08	22,620	24,456	2,483
Mezőgazdaság	9,820	17,82	15,010	18,807	4,922
Élelmiszer	3,343	6,04	6,212	10,640	2,503
Szolgáltatás	5,923	13,42	9,321	7,868	6,402
Keresk-vend	7,597	13,05	10,597	11,657	5,019
Szállítás	1,599	5,15	9,091	8,824	,606
Összes	7,027	13,90	12,400	14,211	4,038
N	176	107	109	88	144

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Megkérdeztük az igazgatóktól azt is, hogy iskoláik különböző képzési formáiban hogyan alakult az elmúlt három évben a cigány tanulók aránya. A válaszok szerint az első évfolyamokon (a 9-10. osztályokban) az iskolák felében, a szakmunkásképzős osztályokban az iskolák 42%-ában és a szakközépiskolai, ill. gimnáziumi osztályokban az iskolák egyötödében tapasztaltak növekvő arányt. Vagyis a szakképző iskolák igazgatóinak tapasztalatai szerint a cigány tanulók jelenleg növekvő arányban lépnek be a szakképző iskolák általánosan képző osztályaiba, és innen növekvő arányban lépnek tovább a szakmunkásképzésbe, de az érettségit adó képzési formákban továbbra sem növekszik jelentősen a létszámuk.

A cigány tanulók arányának változása az elmúlt három év alatt (az igazgatók szerint)

Cigány tanulók aránya	9-10 osztály	Szakmunkás	Szakközép	Gimnázium
Csökkent	6,3	6,2	9,2	7,1
Nem változott	43,0	52,1	69,7	71,4
Nőtt	50,7	41,8	21,1	21,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	142	146	109	14

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakképző iskolák közül az elmúlt három évben 17%-nak csökkent a tanulólétszáma, több, mint az iskolák felének növekedett, szűk egyharmadukban pedig nem mutatott jelentős változást. Az adatokból úgy látszik, hogy minél kisebb településen működik az iskola, annál nagyobb esélye van arra, hogy növelje a tanulólétszámát. Míg az elmúlt három év alatt a budapesti iskolák egyharmadának sikerült létszámnövekedést elérni, ezt az eredményt a városi iskolák több, mint fele, és a kisvárosi iskolák háromnegyed része produkálta.

Ennek a különbségnek kétféle magyarázata lehet. Egyrészről az, hogy minél urbanizáltabb (nagyobb) egy település, annál inkább csökken az ott lakó gyerekek körében a szakmunkásképzés iránti igény. Másrészről pedig az, hogy a szakmunkásképzők jelenleg azoknak a családoknak, ill. társadalmi rétegeknek az iskolái, akiknek a számára anyagi szempontból fontos, hogy az iskola a lakóhelyhez közel legyen (vagyis, hogy ne kerüljön sok pénzbe a kollégium vagy az utazás).

Az iskolák létszámának változása három év alatt (településtípus szerint)

Létszám	Budapest	Megyeszékhely	Város	Kisváros	Összesen
Csökkent	8	10	10	2	30
	29,6%	21,7%	15,9%	5,0%	17,0%
Stagnált	10	16	20	8	54
	37,0%	34,8%	31,7%	20,0%	30,7%
Nőtt	9	20	33	30	92
	33,3%	43,5%	52,4%	75,0%	52,3%
	27	46	63	40	176
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Ezek az adatok tehát azt jelzik, hogy a vizsgált iskolákban a tanulólétszám növekedése a kedvezőtlen családi helyzetű tanulók nagyobb arányú középfokú továbbtanulásának eredménye. Erre utal az az összefüggés is, hogy a létszámukat növelő szakképző iskolákban majdnem kétszer akkora arányban járnak cigány tanulók, mint azokba, amelyekben az utóbbi években csökkent a gyereklétszám. Ezek az adatok megerősítik azt a feltételezésünket, hogy a cigány tanulók növekvő aránya ezekben az iskolákban legalábbis részben a tanuló létszámhoz kötött finanszírozás eredménye, vagyis annak, hogy ha nem vennék fel a cigány tanulókat, nem kapnák meg azt a támogatást, ami az iskolák fenntartásához elengedhetetlenül szükséges.

A cigány tanulók aránya az iskola létszámváltozása szerint

Létszám	Átlag	N	Std. Deviation
Csökkent	4,653	30	10,788
Stagnált	6,144	54	10,855
Nőtt	8,294	92	13,827
Összesen	7,014	176	12,507

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

4. Tárgyi feltételek

A kutatás vizsgálandó kérdései közé tartozott az is, hogy milyen tárgyi feltétel mellett tanulnak a középfokú iskolákban a cigány gyerekek. A vizsgált szakképző iskolák fele működött helyi önkormányzati fenntartásban, 37%-ukat a fővárosi vagy megyei önkormányzat tartotta fent, 13%-ukat pedig egyéb (alapítvány, egyház, stb.) szervezet. Azt tapasztaltuk, hogy minél kisebb településen működik az iskola, annál gyakoribb, hogy a megyei önkormányzat a fenntartója. Ugyancsak a kisvárosi iskolákra jellemző az is, hogy egyéb intézmények a fenntartóik.

Az iskolák fenntartói

Fenntartó	N	%
Helyi önkormányzat	89	50,3
Megyei önkormányzat	65	36,7
Egyéb	23	13,0
Összesen	177	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Fenntartók szerint a cigány tanulók arányát illetően is elég karakteres eltéréseket tapasztaltunk. Az összes cigány tanulók aránya is az egyházi intézményekben volt a legmagasabb, de még feltűnőbb, hogy ezekben az iskolákban jóval meghaladta az átlagot az érettségit adó képzésben résztvevő cigány tanulók aránya is. Ugyanakkor az átlagosnál jóval alacsonyabb volt az érettségit adó képzésben résztvevő cigány tanulók aránya a megyei (fővárosi) önkormányzatok által működtetett iskolákban, és igen kevés cigány tanulót találtunk az alapítványi fenntartásban működő intézményekben.

A cigány tanulók aránya az iskolák fenntartója szerint

Fenntartó	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Helyi önkormányzat	6,277	13,79	13,034	13,549	4,839
Megyei (fővárosi) önkormányzat	7,137	14,26	11,239	14,215	1,294
Egyház	20,265	19,80	28,093	34,146	25,611
Alapítvány	4,277	7,59	3,080	7,233	,219
Minisztérium	8,317	13,83	13,644	16,302	7,070
Összesen	6,987	13,90	12,400	14,211	4,010
N	177	107	109	88	145

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az utóbbi három év nem múlt el eseménytelenül a vizsgált iskolák életében. Az intézmények több, mint felében sor került a képzési formák és a szakmai profil átalakítására, egytizedük esetében valamilyen takarékossági intézkedésre (pedagógus elbocsátás, intézmény összevonás), 7%-uk esetében pedig lemondott az iskolafenntartásról a korábbi fenntartó (többnyire a helyi önkormányzat), és egy másiknak (többnyire a megyei önkormányzatnak) adta át az intézményt.

Milyen változások történtek az iskolában az utóbbi három évben (az iskolák %-ában)

Változás	N	%
Képzési szerkezet	74	42,5
szakmai profil	82	47,1
Pedagógusok elbocsátása	14	8,0
Pedagógusok nyugdíjazása	17	9,8
Iskolafenntartás	10	5,7
Iskola összevonása	16	9,2
Összesen	177	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az adatokból úgy tűnik, hogy az iskolafenntartók takarékossági intézkedései nem azokat a szakképző iskolákat érintették, amelyek magas létszámban oktatnak cigány gyerekeket. Mind a pedagógus elbocsátást, mind az intézmény összevonást, mind a fenntartó-cserét elszenvedett intézményekben az átlagosnál alacsonyabb volt a cigány tanulók aránya.

A cigány tanulók aránya a takarékossági intézkedések által érintett iskolákban

Változás	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középisko-lás cigány arány %
Pedagógusok elbocsátása	4,246	12,23	9,471	8,513	1,146
Iskola összevonás	4,983	10,74	6,592	9,269	1,418
Iskolafenntartás átruházása	6,296	14,54	10,552	8,397	1,652
Összesen	6,974	13,88	12,605	14,059	4,065
N	174	104	106	87	142

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakképző iskolák 39%-ának az iskolaépülete szorul felújításra, 32%-uk közepesen karbantartott, és 29%-uk van jó állapotban. A legkevesebb megfelelő állapotú iskolaépület Budapesten található.

Az iskolák épületeinek állapota településtípus szerint

Állapot	Budapest	Megyeszék	Város	Kisváros	Összesen
Felújításra szorul	11	20	26	12	69
	40,7%	42,6%	41,3%	30,0%	39,0%
Közepesen karbantartott	10	14	19	14	57
	37,0%	29,8%	30,2%	35,0%	32,2%
Jól karbantartott	6	13	18	14	51
	22,2%	27,7%	28,6%	35,0%	28,8%
Összesen	27	47	63	40	177
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az igazgatók közlései szerint a helyi önkormányzatok fenntartásában működő iskolák épületei vannak a legrosszabb állapotban és az egyházi ill. alapítványi iskolák épületei a legjobb állapotúak. A tanulói összetétel és az iskolák állapota között nem találtunk összefüggést, vagyis a főként szakmunkásképzést folytató iskolák épületeinek állapota hasonló azokéhoz, amelyek elsősorban középiskolai képzést folytatnak. Ugyancsak nincs szoros összefüggés a cigány tanulók aránya és az iskolaépületek állapota között sem.

A vizsgált szakképző iskolákban egy tanteremben átlagosan 26 gyerek tanul. Az átlagnál kevesebb tanuló jut egy tanteremre a budapesti iskolákban, és az átlagnál több a megyeszékhelyi iskolákban. Az egy tanteremre jutó tanulók száma sem a tanulók összetételével, sem a cigány tanulók arányával nem mutat összefüggést.

Egy tanteremre jutó tanulók aránya településtípus szerint

Település	Átlag	N	Std. Deviation
Budapest	24,89	26	11,33
Megyeszék	28,65	45	12,29
Város	25,57	62	9,08
Kisváros	24,43	38	12,04
Összesen	26,02	171	11,04

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakképző iskolák 31%-ában nincs ebédlő, 19%-ukban nincs tornaterem, 8%-ukban nincs könyvtár, és 4%-ukban nincs számítógépes terem. A felsoroltak közül a tanulók összetételével a könyvtár és a tornaterem hiánya mutatott összefüggést. Azokban a szakképző iskolákban, ahol nincs könyvtár és nincs tornaterem, valamennyi képzési formában az átlagosnál magasabb a cigány tanulók aránya.

A cigány tanulók aránya a könyvtárral való ellátottság szerint

Könyvtár	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Nncs	11,761	16,22	22,728	21,943	9,937
Van	6,697	14,05	11,801	13,825	3,618
Összesen	7,080	14,24	12,738	14,486	3,843
N	172	103	105	86	140

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A cigány tanulók aránya a tornateremmel való ellátottság szerint

Tornaterem	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Nincs	9,777	14,89	15,728	13,452	7,743
Van	6,418	13,69	11,834	14,660	3,248
Összesen	7,058	14,00	12,779	14,390	3,899
N	168	101	103	85	138

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Ehhez hasonló különbségeket tapasztaltunk az informatikai eszközökkel való ellátottság tekintetében is. A vizsgált 177 szakképző iskola közül mindössze négy olyan akadt, ahol Internet hozzáférés nem áll a tanulók rendelkezésére. Ezekben az iskolákban valamennyi képzési formában az átlagosnál jóval magasabb a cigány tanulók aránya. Ugyanezekben az is-

kolákban az átlagosnál is lényegesen alacsonyabb a cigány tanulók aránya a 9. osztályokhoz képest a 10. osztályokban, vagyis ezekben az intézményekben valószínűleg különösen gyakori a cigány tanulók lemorzsolódása a középfokú továbbtanulás első évében.

Az iskolák tanulóinak összetétele az Internet hozzáférés szerint

Internet-használat-tanulóknak	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Igen	6,802	13,80	12,101	13,825	3,575
Nem	13,625	26,17	14,165	26,970	24,561
Összesen	6,958	14,03	12,178	14,128	4,010
N	175	106	108	87	145

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakképző iskolákban 2001-ben évente átlagosan 337 197 Ft-ot költöttek egy tanulóra. Az egy tanulóra eső költség az átlagosnál nagyobb (411 ezer Ft) volt azokban az iskolákban, ahol 11 és 20% között volt a cigány tanulók aránya, és az átlagosnál alacsonyabb (287 ezer Ft) ott, ahol az arányuk meghaladta a 20%-ot.

Megkérdeztük a szakképző iskolák igazgatóitól azt is, hogy mennyi pénzzel kellene kiegészíteni az iskolák támogatását ahhoz, hogy megfelelő színvonalon folytathassák munkájukat. A válaszok szerint átlagosan 120%-os kiegészítésre lenne szükség. Az átlagosnál majdnem kétszer nagyobb kiegészítést (217%) igényelnének azok az iskolák, amelyek a legtöbb cigány tanulót oktatják.

Egy tanulóra eső jelenlegi és szükséges költség a cigány tanulók aránya szerint

Költség	Cigány arány	Átlag Ft	N	Std. Deviation
Jelenlegi				
	10% alatt	325,997	111	216,108
	11-20%	411,001	25	412,875
	20% fölött	287,036	12	193,981
	Összesen	337,197	148	258,498
Szükséges kiegészítés a jelenlegi költség %-ában				
	10% alatt	114,299	98	50,066
	11-20%	107,308	23	58,570
	20% fölött	216,708	10	219,142
	Összesen	120,889	131	80,915

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Amikor azt kérdeztük, hogy mire nem jut elég pénz jelenleg az iskola költségvetéséből, az igazgatók több, mint négyötöde kevesellte a pénzt az épületek felújítására, több mint kétharmaduk szociális célokra, és majdnem kétharmaduk a technikai berendezések fejlesztésére. Az igazgatók több mint fele tapasztalja, hogy kevés a pénz az oktatás minőségének fejlesztésére, és egyötödük szerint már az intézmény alapműködésének biztosítására sem jut elegendő. Településtípusonként a budapesti és a kisvárosi iskolák között mutatkozott a legnagyobb különbség az utóbbiak rovására.

Mire nem jut elég pénz az iskola költségvetéséből (az iskolák %-ában)

Feladat	Budapest	Megyeszék	Város	Kisváros	Összesen
Alapműködés	24,0%	22,2%	16,1%	23,1%	20,5%
Épület-felújítás	72,0%	86,7%	91,9%	74,4%	83,6%
Technikai fejlesztés	44,0%	68,9%	64,5%	61,5%	62,0%
Az oktatás minősége	44,0%	55,6%	54,8%	46,2%	51,5%
Szociális célok	48,0%	80,0%	59,7%	69,2%	65,5%
N	25	45	62	39	171

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az adatokból az is kiderül, hogy éppen azokban az iskolákban magasabb az átlagnál (10%) a cigány tanulók aránya, ahol a legsúlyosabbak az anyagi gondok, vagyis ahol alapműködés biztosítására sem jut elég pénz.

A cigány tanulók aránya azokban az iskolákban, ahol nem jut elég pénz különböző célokra

Mire nem jut elég pénz	Cigány tanulók aránya %	N	Std. Deviation
Alapműködés	10,047	35	15,574
Épület felújítás	6,776	143	11,964
Technikai fejlesztés	7,062	106	11,580
Oktatás minősége	7,742	88	12,487
Szociális cél	8,177	112	14,071
Összesen	7,143	171	12,621

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az igazgatók közül mindössze 12% volt elégedett az iskola finanszírozásával. Közel kétharmaduk kifogásolta a központi támogatás mértékét, több, mint egyharmaduk kevesellte az önkormányzati támogatást, 29%-uk kifogásolta a támogatások kiszámíthatatlanságát, 8%-uk pedig minden tekintetben elégedetlennek mutatkozott.

Azokban a szakképző iskolákban, ahol 20% fölött van a cigány tanulók aránya, az igazgatóknak több, mint háromnegyede volt elégedetlen a központi finanszírozással, és közel kétszer annyian voltak teljes mértékben elégedetlenek a finanszírozással, mint más iskolákban.

Az igazgatók elégedettsége a finanszírozással a cigány tanulók aránya szerint

Elégedettség	Cigány arány			Össze-sen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Elégedett	10,7%	16,0%	14,3%	11,8%
Elégedetlen a központi támogatással	61,1%	52,0%	78,6%	61,2%
Elégedetlen az ÖK támogatással	32,1%	32,0%	35,7%	32,4%
Elégedetlen a bizonytalanság miatt	30,5%	20,0%	14,3%	27,6%
Teljesen elégedetlen	5,3%	16,0%	14,3%	7,6%
N	131	25	14	170

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A szakképző iskolák tárgyi feltételeinek az elemzése tehát azt mutatta, hogy a cigány tanulók nemcsak az alacsony presztízsű szakmákat (építőipar, mezőgazdaság) oktató iskolákban tanulnak az átlagosnál magasabb arányban, hanem az átlagosnál magasabb arányban jutnak be azokba az iskolákba is, ahol hiányos tárgyi és finanszírozási feltételek mellett folyik az oktatás.

5. Személyi feltételek

Bármilyen fontosak is legyenek az anyagi körülmények és a tárgyi feltételek, az iskolákban folyó oktatás és nevelés minősége elsősorban mégis az iskolák vezetésétől ill. az ott dolgozó tanároktól függ. Már a 2000-ben folytatott általános iskolai kutatás adatai azt bizonyították, hogy a cigány tanulókat nagyobb arányban oktató iskolákban kedvezőtlenebbek az iskolák személyi feltételei (több a hiányzó tanár, és alacsonyabb a tanárok iskolázottsága), mint azokban az iskolákban, ahol kevés cigány tanulót oktatnak. Természetesen a 2001-es kutatásnak is fontos kérdése volt annak feltárása, hogy mi jellemzi azoknak a szakképző iskoláknak a tantestületeit, amelyekben sok a cigány tanuló.

A vizsgált iskolák tantestületeinek átlagos létszáma 2001-ben 59 fő volt. Az egy tanárra eső tanulólétszám pedig átlagosan 12 fő. A tantestületeken belül a legnagyobb csoport (átlagosan 87%) a főállású tanároké ezt, ezt követte az óraadó tanárok (8%), és a szerződésesek (5%) csoportja.

Azt tapasztaltuk, hogy cigány tanulókat nagyobb arányban oktató szakképző iskolák tantestületei kisebbek az átlagosnál, és minél több a cigány tanuló egy iskolában, annál több óraadó tanárt foglalkoztatnak. Ugyanakkor az egy tanárra eső tanulólétszám nem mutatott eltérést az átlagtól.

A tantestületek belső arányai a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Összes tanár száma	Főállású arány %	Szerződéses arány %	Óraadó arány %	Egy tanárra eső tanulószám
10% alatt	63,35	87,951	4,491	7,558	11,81
11-20%	43,72	85,681	6,371	7,947	12,10
20% fölött	49,23	83,959	4,244	11,797	11,30
Összesen	59,16	87,276	4,763	7,960	11,82
N	161	161	161	161	160

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az általános képzés meghosszabbítása a szakképző iskolák tantestületeinek összetételében jelentős változást hozott. A tantestületek legnagyobb csoportja ma már a közismereti tanároké (47%), és a korábban legnagyobb létszámot kitevő szakelméleti tanárok csoportja átlagosan 27%-ra zsugorodott. Ezután a szakmai gyakorlati tanárok következnek 18%-kal, és végül a nyelvtanárok 10%-kal.

Azt tapasztaltuk, hogy a szakmai iskolák tantestületeinek összetétele nem független a cigány tanulók arányától. Minél több cigány tanuló jár egy iskolába, annál kevesebb nyelvtanárt és szakelméleti tanárt, ugyanakkor annál több közismereti tanárt és szakmai gyakorlati tanárt találunk a tantestületben.

A tantestületek belső arányai a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Közismereti arány %	Nyelvtanár arány %	Szakelméleti arány %	Szakgyakorlati arány %
10% alatt	45,441	10,931	28,399	16,437
11-20%	47,425	9,784	27,274	19,449
20% fölött	55,563	7,155	18,163	24,933
Összesen	46,566	10,454	27,398	17,554
N	161	171	161	169

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

2001-ben a szakképző iskolák tantestületeiben összesen 8% volt az óraadóként alkalmazott tanárok aránya. Az átlagosnál több tanárt alkalmaztak óraadóként a nyelvtanárok (13%) és a szakelméleti tanárok (13%) közül.

Az óraadó tanárok szükségképpen lazábban kötődnek a tantestületekhez és kevésbé intenzíven vesznek részt az iskolák életében. Az iskolákban alkalmazott óraadók aránya is szoros összefüggést mutatott a tanulók összetételével, vagyis minél több volt a cigány tanuló az iskolákban, annál

több az óraadó tanár. Azokban az iskolákban, ahol 20% fölött volt a cigány tanulók aránya, a nyelvtanárok és a szakelméleti tanárok egyötöde, és a közismereti tanárok 15%-a is csak óraadóként járt be az iskolákba.

Az óraadó tanárok aránya a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Óraadó közismereti arány	Óraadó nyelvtanár arány	Óraadó szakelméleti arány	Óraadó szakgyakorlati arány
10% alatt	9,298	11,518	12,108	7,47
11-20%	9,224	13,552	13,578	6,09
20% fölött	14,503	21,583	19,755	8,96
Összesen	9,703	12,624	12,952	7,38
N	175	177	174	177

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az általános képzés meghosszabbításával ill. a közismereti tanárok számának gyarapodásával a szakképző iskolák tantestületei is "elnőiesedtek", 2001-ben már a tantestületek fele női tanárokból állt. A legtöbb női tanárt a nyelvtanárok (72%) és a közismereti tanárok (54%) között találtuk, a szakmai tanárok összetétele továbbra is a szakmákhoz igazodott. A szakelméleti tanárok 35%-a és a szakmai gyakorlati oktatók 30%-a volt nő.

Azt tapasztaltuk, hogy azokban az iskolákban, ahol viszonylag sok cigány tanulót oktatnak, a közismereti tanárok között az átlagosnál lényegesen magasabb (68%) a női tanárok aránya.

A női tanárok aránya a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Összes női tanár arány %	Női közismereti arány %	Női nyelvtanár arány %	Női szakelméleti arány %	Női szakgyakorlati arány %
10% alatt	48,910	53,105	68,206	36,228	28,606
11-20%	53,852	54,194	94,430	32,169	37,920
20% fölött	51,084	68,339	70,524	33,302	34,569
Összesen	49,836	54,500	72,390	35,386	30,499
N	177	174	177	174	177

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakmai iskolák tanárainak egyharmada (34%) rendelkezett egyetemi végzettséggel. Az egyetemi végzettségűek nagyon különböző súllyal szerepeltek az egyes tanár-csoportokon belül. A közismereti tanároknak a fele, a nyelvtanároknak közel egyharmada és a szakelméleti taná-

roknak több, mint egynegyede rendelkezett egyetemi diplomával. A szakmai gyakorlati tanárok között azonban csak 6% volt az arányuk.

Jelentős különbségeket tapasztaltunk az iskolák tanulóinak összetétele és a tanárok iskolai végzettsége között. Valamennyi tanár csoportban az átlagosnál kevesebb volt az egyetemet végzett tanárok aránya azokban az iskolákban, ahova sok cigány tanuló jár.

Az egyetemet végzett tanárok aránya településtípus szerint

Cigány tanulók aránya	Egyetem közismereti arány %	Egyetem nyelvtanár arány %	Egyetem szakelméleti arány %	Egyetem szak/gyak arány %
10% alatt	52,519	32,717	31,787	6,692
11-20%	39,193	31,431	15,373	2,103
20% fölött	40,187	30,102	18,149	3,091
Összesen	49,511	32,314	28,205	5,708
N	177	177	177	177

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

2001-ben a vizsgált szakmai iskolák tantestületeiből átlagosan két közismereti tanár és egy-egy nyelvtanár, szakelméleti, és szakmai gyakorlati tanár hiányzott. Azokból az iskolákból, ahol viszonylag sok cigány tanulót oktatnak, közel kétszer annyi közismereti tanár hiányzott, mint azokból, ahova csak ritkán jut be cigány gyerek.

A hiányzó tanárok aránya a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Hiányzó közismereti arány %	Hiányzó nyelvtanár arány %	Hiányzó szakelméleti arány %	Hiányzó szakgyakorlati arány %
10% alatt	2,285	1,313	1,313	,679
11-20%	2,857	1,791	2,599	,750
20% fölött	4,146	1,177	1,127	,366
Összesen	2,496	1,379	1,502	,666
N	162	165	165	172

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Vagyis a tantestületek összetétele és az iskolák által oktatott cigány tanulók aránya nem független egymástól. A cigány tanulók nemcsak alacsony presztízsű szakmákat oktató iskolákba járnak az átlagosnál nagyobb arányban, és nemcsak a tárgyi felszereltség és a finanszírozás mutat ezekben az iskolákban nagyobb hiányokat, hanem a tantestületek összetétele is. A cigány tanulókat oktató szakképző iskolákban több óraadó tanár tanít, több tanár hiányzik, és a tanárok iskolázottságának szintje is alacsonyabb az átlagosnál.

Természetesen az sem közömbös, hogy ki vezeti ezeket a tantestületeket. A vizsgált iskolákban az igazgatók átlagéletkora 52 év volt, és életkoruk sem településtípusonként sem a tanuló-összetétel szerint nem mutatott lényeges különbségeket. Átlagosan hét éve igazgatják iskoláikat, vagyis második ciklusukat töltik vezető pozícióban. Az igazgatók közel fele kinevezését megelőzően ugyanebben az iskolában volt igazgatóhelyettes, egyharmaduk pedig tanárként dolgozott ugyanitt.

Az igazgatók korábbi foglalkozása

Foglalkozás	N	%
Ugyanitt igh.	80	46,0
Ugyanitt tanár	59	33,9
Más iskolában ig.	3	1,7
Más iskolában igh.	2	1,1
Más iskolában tanár	14	8,0
Nem iskolában dolgozott	16	9,2
Összesen	174	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakképző iskolák igazgatóinak közel háromnegyede férfi, vagyis azt tapasztaltuk, hogy az “elnőiesedés” jelenleg csak a szakképző iskolák tantestületeket jellemzi (ahol 50%-os a nők aránya). A legtöbb női igazgatót Budapesten találtuk, és azt tapasztaltuk, hogy minél kisebb településen van az iskola, annál valószínűbb, hogy férfi az igazgatója. Az igazgatók neme nemcsak az iskolák településével, hanem tanulói összetételével (presztízsével) is összefügg. Minél több cigány tanulót oktat egy iskola, annál valószínűbb, hogy nő az igazgatója.

Az igazgató neme a tanulók összetétele szerint

Neme	Cigány tanuló arány			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Férfi	106	17	7	130
	78,5%	63,0%	50,0%	73,9%
Nő	29	10	7	46
	21,5%	37,0%	50,0%	26,1%
Összes	135	27	14	176
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az igazgatók több, mint négyötöde (85%) egyetemi végzettséggel rendelkezett. Nemcsak a pedagógusok, hanem az igazgatók iskolai végzettsége is szorosan illeszkedett az iskolák képzési szerkezetéhez ill. tanulói összetételéhez. Azt tapasztaltuk, hogy minél több cigány tanulót oktattak

egy iskolában, annál gyakoribb volt, hogy az igazgató csak főiskolai végzettséggel rendelkezik.

Az igazgatók legmagasabb iskolai végzettsége a tanulók összetétele szerint

Iskolai végzettsége	Cigány tanuló arány			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Egyetem	119	19	10	148
	88,8%	70,4%	71,4%	84,6%
Főiskola	15	8	4	27
	11,2%	29,6%	28,6%	15,4%
Összes	134	27	14	175
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Vagyis az iskolák személyi feltételeit jellemző különbségek nemcsak a tantestületek összetételét, hanem az igazgatók jellemzőit tekintve is érvényesek.

6. Felvételi eljárás

Az iskolák több, mint feléből álltak rendelkezésünkre adatok az elmúlt négy év felvételi szelekciójára vonatkozóan. Az adatok szerint a szakmunkásképzős és az általánosan képző osztályokba lehetett legkönnyebben bejutni, ezután a szakközépiskolai osztályok következtek, és a gimnáziumi osztályok esetében alkalmazták a legszigorúbb felvételi eljárásokat. Ha a tanulók összetétele szempontjából hasonlítjuk össze az iskolákat, azt tapasztaljuk, hogy valamennyi időpontban és valamennyi képzési forma esetében könnyebb volt bejutni azokba a szakképző iskolába, amelyek az átlagosnál több cigány tanulót oktatnak.

Az iskolákba felvett tanulók aránya a tanulók összetétele szerint a jelentkezők %-ában

Cigány tanuló arány	Képzési forma	1998 felvett arány %	1999 felvett arány %	2000 felvett arány %	2001 felvett arány %
10% alatt					
	Általános képzés	79,104	71,434	63,004	60,638
	Szakmunkás képzés	83,879	79,315	76,088	71,344
	Szakközép iskola	78,762	67,481	58,437	57,310
11-20%					
	Általános képzés	87,866	82,913	79,039	75,748
	Szakmunkás képzés	92,354	93,528	90,025	88,829
	Szakközép iskola	90,932	90,168	80,712	77,413
20% fölött					
	Általános képzés	91,680	83,317	74,114	72,556
	Szakmunkás képzés	92,216	92,507	88,530	90,265
	Szakközép iskola	91,968	94,056	74,244	69,636
N		76	86	104	114

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

2001-ben az igazgatók szerint a vizsgált szakképző iskolákba átlagosan 2.7-es általános iskolai tanulmányi eredménnyel vették fel a tanulókat. A belépők tanulmányi eredményei annál gyengébbek voltak, minél több cigány gyerek tanult az iskolában. Azokban az iskolákban, ahova a legtöbb cigány tanuló járt, 2,5-es volt az általános iskolai bizonyítványok átlaga.

A 9. osztályokba felvett tanulók tanulmányi átlaga a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Átlag	N	Std. Deviation
10% alatt	2,760	68	,469
11-20%	2,717	18	,298
20% fölött	2,582	11	,312
Összesen	2,732	97	,427

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Annak ellenére, hogy az általános képzést 1998-tól két évvel meghosszabbították, ami elvileg két éves türelmi időt jelenthetne a gyerekeknek a pályaválasztáshoz, a szakmai iskolák közel kétharmadában (62%) továbbra is 14 éves korban, a 9. osztályba való belépéskor eldől, hogy milyen képzési formába kerül a gyerek. Csak az iskolák bő egyharmadában (38%) van lehetőség arra, hogy a két éves általános képzés végén döntsön a gyerek arról, hogy érettségit adó képzésben vagy szakmunkásképzésben akar továbbhaladni.

Az adatok szerint a felvételi eljárások jelentős különbségeket mutatnak a tanulók összetétele szerint is. Minél több a cigány tanuló az iskolában, annál gyakrabban előfordul, hogy a gyerekek haladékot kapnak még két évig ahhoz, hogy a pályaválasztásról döntsenek.

Mikor döntenek arról, hogy milyen képzési formába veszik fel a tanulót a tanulók összetétele szerint

Döntés	Cigány tanulók aránya			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Felvételkor	90	12	4	106
	67,2%	46,2%	33,3%	61,6%
Később	44	14	8	66
	32,8%	53,8%	66,7%	38,4%
Összesen	134	26	12	172
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A pályaválasztásnál ill. a képzési formák kiválasztásánál számba vehető szempontok fontosságát egy négyes fokozató skálán kellett megjelölniük az igazgatóknak. Az adatokból az derült ki, hogy a pályaválasztásnál elsősorban a tanulók ambíciói játszanak szerepet (1,73), ezután tanulmányi eredményük következik (1,95), majd az iskola lehetőségei (2,87) és végül a pedagógusok véleménye dönti el, hogy ki milyen képzési formában folytathatja tanulmányait. Ebben a tekintetben a tanulók összetétele szerint nem tapasztaltunk lényeges eltérést.

A mérlegelési szempontok sorrendje a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Tanuló ambíciója	Tanuló tan. eredménye	Ped. véleménye	Iskola lehetőségei
	1-4 átlag	1-4 átlag	1-4 átlag	1-4 átlag
10% alatt	1,74	1,82	3,24	2,89
11-20%	1,78	2,29	3,14	2,77
20% fölött	1,50	2,23	3,17	2,82
Összesen	1,73	1,95	3,21	2,87
N	135	134	123	127

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A képzési formával kapcsolatos döntéssel ellentétben, a konkrét szakma kiválasztására az iskolák több, mint háromnegyed részben (77%) valóban csak az általános képzés befejezése, ill. a 10. osztály elvégzése után kerül sor. Az általános képzés meghosszabbításával tehát kétségtelenül eltolódott a szakmaválasztás időpontja. Azokban az iskolákban, amelyek a legtöbb cigány tanulót oktatják, az átlagosnál is gyakoribb, hogy ezt a döntést a gyerekeknek csak a 10. osztály végén kell meghozniuk.

Mikor döntenek arról, hogy milyen szakmára veszik fel a tanulót a tanulók összetétele szerint

Döntés	Cigány tanulók aránya			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Felvételnél	31	6	2	39
	24,4%	22,2%	16,7%	23,5%
Később	96	21	10	127
	75,6%	77,8%	83,3%	76,5%
Összesen	127	27	12	166
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A szakmaválasztásnál tekintetbe vehető szempontok fontosságát ugyancsak egy négyes skálán kellett megjelölniük az igazgatóknak. Az adatok szinte tökéletesen egybeesnek azzal a fontossági sorrenddel, amit a pályaválasztásnál mértünk: a szakmaválasztásnál is elsősorban a tanulók ambíciói játszanak szerepet (1,70), ezután tanulmányi eredményük következik (2,21), majd az iskola lehetőségei (2,61) és végül a pedagógusok véleménye (3,34). Ebben a tekintetben a tanulók összetétele szerint nem tapasztaltunk lényeges eltéréseket.

A mérlegelési szempontok fontossági sorrendje a tanulók összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	Tanuló ambíciója	Tanuló tan. eredménye	Ped. véleménye	Iskola lehetőségei
	1-4 átlag	1-4 átlag	1-4 átlag	1-4 átlag
10% alatt	1,78	2,11	3,32	2,59
11-20%	1,46	2,48	3,39	2,74
20% fölött	1,50	2,50	3,46	2,54
Összesen	1,70	2,21	3,34	2,61
N	149	138	134	140

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A képzési formára és a szakmára vonatkozó döntést együtt vizsgálva, háromféle felvételi eljárás fordult elő: az iskolák közel egynegyedében

(23%) mindenről a felvétel alkalmával döntenek , az iskolák 39%-ában a képzési formáról már a felvételnél, a szakmáról viszont csak később (általában a 10. osztály végén) döntenek, és az iskoláknak egy ehhez hasonló nagyságú csoportjában (38%) a képzési formáról és a szakmáról is csak később születik döntés.

Azokban a szakképző iskolákban, ahova viszonylag sok cigány gyerek jár, az átlagosnál gyakoribb, hogy mindkét döntést a 10. osztály végére halasztják.

Mikor döntenek a képzési formáról és a szakmáról a tanulók összetétele szerint

Döntés	Cigány tanulók aránya			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Mindenről felvételnél	29	5	2	36
	23,4%	20,0%	18,2%	22,5%
Szakmáról később	54	7	2	63
	43,5%	28,0%	18,2%	39,4%
Mindenről később	41	13	7	61
	33,1%	52,0%	63,6%	38,1%
Összesen	124	25	11	160
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Vagyis az iskolák felvételi adatait illetően egyrészt azt tapasztaltuk, hogy a cigány tanulókat magas arányban oktató szakképző iskolákban a legalacsonyabbak a felvételi követelmények, másrészt pedig azt, hogy ezek az iskolák kínálják a “legtürelmesebb” megoldásokat a tanulók iskolán belüli “pálya” ill. szakmaválasztásához.

7. Tanulói összetétel

A vizsgált iskolák 9. Osztályaiban 40%-os, a 10. osztályokban pedig 41% volt a lányok aránya. Az átlagosnál valamivel több lányt oktattak azok az iskolák, amelyekben magas volt a cigány tanulók aránya.

A lányok aránya a tanulói összetétel szerint

Cigány tanulók aránya	9. oszt. lányok aránya %	10. osztályos lány arány %
10% alatt	38,650	39,876
11-20%	43,430	42,503
20% fölött	44,387	43,329
Összesen	39,867	40,578
N	172	170

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Tanulmányi ideje alatt a 9.-10. osztályos tanulók 36-37%-a otthon lakott, közel fele (46-47%) bejáró volt, és 17-18%-uk lakott kollégiumban. A két évfolyam lakóhelyi összetételében nem találtunk eltérést. A helyben lakók aránya az átlagosnál magasabb volt a budapesti iskolákban, a bejáróké a közepes városok iskoláiban, a kollégistáké pedig a kisvárosi iskolákban. A sok cigány tanulót oktató szakképző iskolák a tanulók lakóhelyi összetételét illetően nem különböztek az átlagtól.

A 9-10. osztályos tanulók lakóhelyi összetétele etnikai összetételük szerint

Cigány tanulók aránya	9. oszt. helyben lakó arány %	10. oszt. helyben lakó arány %	9. oszt. bejáró arány %	10. oszt. bejáró arány %	9. oszt. kollégista arány %	9. oszt. kollégista arány %
10% alatt	38,699	38,669	45,075	46,760	16,226	16,226
11-20%	23,913	29,761	55,536	54,188	20,551	20,551
20% fölött	34,581	32,994	45,132	42,653	20,287	20,287
Összesen	36,356	36,962	46,490	47,421	17,154	17,154
N	141	139	141	139	141	141

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az igazgatók szerint a vizsgált iskolákban 2001-ben mind a 9., mind a 10. osztályban a tanulók közel egyharmada (31-33%) volt hátrányos helyzetű és egytizede (9-11%) veszélyeztetett. Feltehetően a kimaradásoknak köszönhetően a 10. osztályokban valamivel kevesebb ilyen tanulót találtunk, mint a 9. osztályokban.

2000-es kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a cigány gyerekek főként olyan általános iskolákban tanulnak, amelyek a településen a legalacsonyabb presztízsű iskolák közé számítanak, ahova a cigány gyerekeken kívül az adott környéken élő legszegényebb családok gyerekei járnak, vagyis a cigány tanulók általános iskolai oktatásában részben etnikai részben pedig a társadalmi szegregáció érvényesül. Ennek az ismeretnek a birtokában természetesen kíváncsiak voltunk arra is, hogy folytatódik-e ez a tendencia a cigány tanulók középfokú oktatásában.

2001-ben azt tapasztaltuk, hogy azokban a szakképző iskolákban, amelyekben magas volt a cigány tanulók aránya, a teljes tanulólétszám nagy többsége (a 9. osztályosok 71%-a) hátrányos helyzetűnek minősült, és a veszélyeztetett tanulók aránya is magasabb volt az átlagnál. Vagyis a cigány tanulók számának gyarapodása a szakképző iskolákban is szorosan együtt járt a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett tanulók számának emelkedésével. Nem véletlen, hogy ugyanezekben az iskolákban volt a legnagyobb a különbség a hátrányos helyzetűek arányában a 9. és a 10. osztályosok között, ami valószínűleg éppen a hátrányos helyzetű tanulók magas lemorzsolódási arányával magyarázható.

A problematikus családi helyzetű tanulók aránya a tanulók etnikai összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	9. oszt. hátrányos arány %	10. oszt. hátrányos arány %	9. oszt. veszélyeztetett arány %	10. oszt. veszélyeztetett arány %
10% alatt	27,331	25,895	11,461	8,526
11-20%	33,847	35,946	9,617	10,213
20% fölött	70,606	63,245	13,889	13,572
Összesen	32,897	31,330	11,378	9,233
N	128	125	122	119

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az általános iskolák szintjén tapasztalt szegregációs tendenciák tehát a cigány tanulók középfokú oktatásában is folytatódnak, ami azt eredményezi, hogy az alacsony presztízsű szakmákat oktató, hiányosan felszerelt és hiányosan finanszírozott, valamint pedagógusokkal is az átlagosnál roszszabbul ellátott szakképző iskolák egy része a szociálisan hátrányos helyzetű családok és a cigány családok gyerekeinek iskolájává válik, ahol a pedagógusoknak speciálisan nehéz oktatási és nevelési problémákkal kell megküzdeniük.

Oktatási eredmények

8. Az oktatás minősége

Kétségtelenül pozitív változásnak tekinthető, hogy a cigány tanulók közül is egyre többen kerülnek be középfokú iskolákba, még akkor is, ha egyelőre úgy tűnik, hogy a középfokú szakmai iskolák legalacsonyabb presztízsű szakmái, és legkedvezőtlenebb feltételek mellett működő iskolái a leginkább "nyitottak" arra, hogy befogadják őket. Oktatásuk eredményessége azonban mégis azon mérhető leginkább, hogy milyen színvonalú szolgáltatásban van részük ezekben az iskolákban.

A vizsgált szakmai iskolák igazgatói közül mindössze 3% vallotta be, hogy alacsony színvonalon működik az iskolája, az igazgatók közel kétharmada ítélte közepes színvonalúnak az iskolát, egyharmada pedig magas színvonalúnak. Az igazgatók értékelése szerint a kisebb településeken működő iskolák között több a közepes nívójú, a nagyobb településeken (Budapesten és a megyeszékhelyeken) pedig több a magas színvonalon működő iskola.

Az iskola színvonala településtípusok szerint

Színvonal	Budapest	Megyeszék	Város	Kisváros	Összesen
Alacsony		2	1	1	4
		4,5%	1,6%	3,3%	2,5%
Közepes	13	24	43	20	100
	56,5%	54,5%	70,5%	66,7%	63,3%
Magas	10	18	17	9	54
	43,5%	40,9%	27,9%	30,0%	34,2%
Összesen	23	44	61	30	158
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az iskolák színvonala nem független tanulói összetételüktől. Az igazgatók szerint magas színvonalúnak minősített iskolák szakmunkásképzős és középiskolai osztályaiba is az átlagosnál kevesebb cigány tanuló jár, ezzel szemben csak azokban az iskolákban átlag fölötti a középiskolás cigány tanulók aránya, amelyeket az igazgatók alacsony színvonalúnak értékeltek.

Az iskolák tanulói összetétele színvonaluk szerint

Milyen színvonalú az iskola	Összes cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Alacsony	6,242	5,945	7,149
Közepes	6,683	14,789	4,642
Magas	5,621	11,879	1,763
Összesen	6,309	13,424	3,641
N	158	77	133

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az 1998-2002-es kormányzat az iskolákban folyó pedagógiai munka minőségének javítását különböző minőségbiztosítási eljárások bevezetésétől várta. A vizsgált szakképző iskolák közül 2001-ben 57% vett részt valamilyen minőségbiztosítási eljárásban. Valamennyi olyan iskola részt vett ilyen programban, ahol az igazgató alacsony színvonalúnak tartotta az oktatást, de a közepes és magas színvonalúnak minősített iskolák minőségbiztosítási aktivitása között nem találtunk különbséget.

Ezzel szemben a minőségbiztosítási aktivitás és a cigány tanulók aránya között meglepően szoros volt a negatív korreláció. Valamennyi képzési formában magasabb volt a cigány tanulók aránya az olyan iskolákban, amelyek 2001-ben kimaradtak a minőségbiztosítási programokból.

Az iskolák tanulóinak összetétele a minőségbiztosításban való részvételük szerint

Részt vesznek-e minőségbiztosításban	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Igen	5,482	11,41	9,971	11,312	4,343
Nem	9,107	16,74	15,374	17,534	3,571
Összesen	7,027	13,90	12,400	14,211	4,038
N	176	107	109	88	144

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Az iskolákba bevezetett minőségbiztosítási eljárásokról a szakképző iskolák igazgatóinak közel kétharmada elismerően nyilatkozott, közel egyötödük szerint azonban nem sokat érnek, 6%-uk szerint pedig teljesen feleslegesek. Az adatok szerint a jelenlegi minőségbiztosítási eljárásokról azoknak az igazgatóknak vannak kedvezőtlenebb tapasztalatai, akik az átlagosnál nagyobb arányban oktatnak cigány tanulókat.

Az iskolák tanulóinak összetétele minőségbiztosításról alkotott igazgatói vélemények szerint

Vélemény-minőség-biztosításról	Összes cigány arány %	9. oszt.cigány arány %	10. oszt.cigány arány %	Szakmunkás cigány arány %	Középiskolás cigány arány %
Hasznosnak tartja	5,916	11,40	10,195	12,169	4,884
Nem sokat érnek	7,534	14,51	14,980	14,545	3,095
Teljesen feleslegesek	5,956	13,99	7,110	9,935	2,244
Szükséges, de nem ebben a formában	6,104	18,60	15,057	16,293	2,892
Összesen	6,242	12,76	11,337	12,802	4,198
N	160	97	99	78	133

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Vagyis ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy a szakképző iskolák minőségét kontrollálni és javítani hivatott minőségbiztosítási programok a cigány tanulók által látogatott szakképző iskolákat kevéssé érintették, és ezek igazgatói egyébként sem fűznek túl sok reményt az ilyen eljárások eredményességéhez.

9. Tanulmányi eredmények

Az iskolákban folyó pedagógiai munka minőségéről a külső megfigyelőt elsősorban a gyerekek által elért tanulmányi eredmények tájékoztatják. A tanulmányi eredményekre vonatkozó országos statisztikai adatok pedig évről évre bizonyítják, hogy az oktatás eredményessége éppen azokban az iskolákban a legalacsonyabb szintű, ahova a legtöbb hátrányos helyzetű tanuló jár. (4) Már az általános iskolákban megfigyelhető, hogy az átlaghoz képest több mint kétszer annyi az évismétlésre bukott tanulók, és háromszor annyi a sok mulasztás miatt osztályozatlanul maradt tanulók aránya azokban az iskolákban ahol sok a hátrányos helyzetű tanuló. A különböző típusú középfokú iskolákat összehasonlítva pedig azt tapasztaljuk, hogy az évismétlés és a sok hiányzás is másfélszer gyakoribb a szakmunkásképzőkben, mint a szakközépiskolákban, és több mint kétszer olyan gyakran fordul elő mint a gimnáziumokban. Vagyis az oktatás minőségét befolyásoló feltételekben mutatkozó hiányosságok szorosan összefüggenek az oktatás eredményével.

2000-es kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a cigány gyerekek az általános iskola első osztályában átlagosan 3,4-es tanulmányi eredményt értek el, ami 6. osztályra fokozatosan 2,9-es átlagra csökkent. Hat éves iskoláztatásuk során tehát fokozatosan öt tizedet romlott a tanulmányi át-

lageredményük. A tanulmányi eredmények romlása a pedagógusok szerint nem a gyerekek képességeiből, hanem családi és szocializációs hátrányaiból következett.

Az interjúk alkalmával a tanulmányi teljesítményt csökkentő okok között ugyanazokat sorolták fel, amelyek a gyerekek iskolai beilleszkedését is nehezítik:

- A családok szegénysége miatt hiányos taneszközök
- A családok szegénysége miatt nem megfelelő otthoni tanulási körülmények
- A családi munkamegosztás és a családok életmódja amely nem enged elég időt a tanulásra
- A szülők az átlagosnál kevésbé motiválják a gyerekeket a tanulásra
- Családi problémáik és az otthoni rendezetlenség miatt az átlagosnál többet hiányoznak az iskolából
- Beilleszkedési problémáik gátolják az iskolai teljesítményt.

Mindezek után 2001-es kutatásunk egyik fontos kérdése az volt, hogy milyen eredményeket érnek el a továbbtanulók a szakképző iskolákban. Az iskolák adatai szerint a 2000/2001-es tanévben a 9. osztályosok 16%-a bukott pótvizsgára és 9%-uk évismétlésre, a 10. osztályosok között pedig ugyanez az arány 13% és 4% volt. Az adatokból jól látszanak a szakképző iskolák első két évének gyakori tanulmányi kudarcai és az is, hogy a "komoly" tanulmányi szelekció az első évfolyamon következik be, 10. osztályra több mint felére csökken az évismétlők aránya.

Azokban az iskolákban, amelyekben magas volt a cigány tanulók aránya, mindkét évfolyamon az átlagnál alacsonyabb volt a bukott tanulók száma. Vagyis a cigány tanulók számának gyarapodása nem járt együtt az iskolák átlagos tanulmányi eredményeinek romlásával. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a cigány tanulók arányának növekedése nem rontotta a vizsgált szakképző iskolák átlagos tanulmányi eredményeit, mert nem túlságosan jó tanulmányi átlagaik "belesimultak" az egyébként sem túlságosan jó iskolai átlagokba.

A bukott tanulók aránya a tanulók etnikai összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	9. oszt. pótvizsga arány %	10. oszt. pótvizsga arány %	9. oszt. évismétlő arány %	10. oszt. évismétlő arány %
10% alatt	15,811	13,178	10,429	4,033
11-20%	15,013	13,736	7,211	4,264
20% fölött	14,565	13,242	5,059	4,261
Összesen	15,566	13,276	9,424	4,093
N	159	157	158	153
	8,976	8,629	7,417	4,176

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A középfokú iskolákban a legsúlyosabb kudarcokat a lemorzsolódók aránya jelzi, vagyis azoknak a tanulóknak a száma, akik végbizonyítvány megszerzése nélkül maradnak ki a középfokú iskolákból, azoknak a számát gyarapítva, akik nagy valószínűséggel reménytelenül leszakadó munkanélküliként kezdik felnőtt pályafutásukat. Az utóbbi tíz év adatai alapján pontosan kontrollálható, hogy mindvégig azokban a középfokú iskolákban volt a legmagasabb a lemorzsolódók aránya, ahol a legtöbb hátrányos helyzetű gyereket oktatják.

2001-ben a vizsgált szakképző iskolákban a teljes tanulólétszámon belül a 9. osztályos tanulók 25%-ot, a 10. osztályosok pedig 20%-ot tettek ki. Már ebből is látszik, hogy a szakképző iskolákban 10. osztályra megfogyatkozik a tanulólétszám. A 2000/2001-es tanévben a 9. osztályosok 13%-a és a 10.-esek 10%-a maradt ki az iskolából. A 10. osztályos tanulólétszám a 9.-esekhez viszonyítva 84%-ra csökkent. Mindkét évfolyamon az átlagosnál magasabb volt a lemorzsolódók aránya azokban az iskolákban, amelyek nagy létszámban oktatnak cigány tanulókat.

A lemorzsolódók aránya a 2000/2001-es tanévben a tanulók etnikai összetétele szerint

Cigány tanulók aránya	9. oszt. lemorzsolódó arány %	10. oszt. lemorzsolódó arány %	10. osztályos létszám arány a 9.-hez viszonyítva %
10% alatt	12,650	9,923	87,160
11-20%	13,502	8,311	74,558
20% fölött	17,363	12,044	72,591
Összesen	13,204	9,821	83,959
N	149	145	170

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Miután a tanulók 16 éves korukig, vagyis a 10. osztály befejezéséig tankötelesek, ezeknek az évfolyamoknak a helyzetét vizsgáltuk részletesebben a kimaradás szempontjából. 2001-ben a vizsgált szakképző iskolák 9. osztályaiban 14%, a 10. osztályokban pedig 12% volt a cigány tanulók aránya. Ehhez képest a 9. és a 10. osztályokból lemorzsolódók egyharmada cigány volt. Vagyis a 9. osztályos lemorzsolódók között 2,4-szer, a 10. osztályos lemorzsolódók között pedig 2,8-szer nagyobb arányban fordultak elő cigány tanulók, mint az induló létszámban.

Ha a cigány tanulók számához viszonyítjuk a lemorzsolódó cigány tanulók arányát, akkor arra az eredményre jutunk, hogy az iskolákba belépő cigány tanulók 36%-a morzsolódik le a 9. osztályból, és 29%-uk a 10. osztályból. Vagyis a cigány tanulókat oktató általános iskolai igazgatók jócskán lebecsülték a kimaradók arányát, amikor 2000-es kutatás során feltett kérdésünkre azt válaszolták, hogy a középfokú iskolákba beiratkozó cigány tanulók fele kimarad, mielőtt megszerezné a végbizonyítványt.

A cigány tanulók tehát jelenleg, a többi tanulóhoz viszonyítva sokkal "veszélyeztetettebbek" abban a tekintetben, hogy nem fejezik be azt a középfokú iskolát, amelyet elkezdtek. Mivel az adatokból az is kiderült, hogy az első két évben tanulmányi eredményeik nem rosszabbak az iskolák tanulóinak átlagánál, azt feltételezhetjük, hogy az iskolai kimaradások többsége nem (vagy nem csak) tanulmányi kudarcokkal indokolható. (5)

A szakképző iskolák adatai szerint az átlagosnál is többen maradnak ki a megyeszékhelyi iskolák 9-10. osztályaiból. Itt a cigány tanulók száma a szakképző iskolák első két évében gyakorlatilag évente megfeleződik, vagyis a szakképző iskolákba beiratkozó cigány tanulók háromnegyed részének még arra sincs esélye, hogy egyáltalán elkezdje a szakmatanulást.

A lemorzsolódók aránya településtípus szerint a 9-10. osztályos cigány tanulók %-ában

Az iskola települése	Lemorzsolódó a 9. oszt cigányok közül %	Lemorzsolódó a 10. oszt cigányok közül %
Budapest	35,714	29,490
Megyeszék	44,770	47,494
Város	33,471	21,352
Kisváros	32,997	26,312
Összesen	36,138	28,533
N	74	65

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Ha képzési formák szerint vizsgáljuk a cigány tanulók lemorzsolódását, az derül ki, hogy az átlagosnál is magasabb arányban (42%) maradnak ki azoknak a szakképző iskoláknak a 9. osztályaiból, ahol csak szakmunkásképzés folyik.

A lemorzsolódók aránya képzési formák szerint a 9-10. osztályos cigány tanulók %-ában

Képzési formák	Lemorzsolódó a 9. oszt cigányok közül %	Lemorzsolódó a 10. oszt cigányok közül %
Nincs közép	41,697	26,083
Több szmk	31,685	27,465
Több közép	37,726	30,328
Összesen	36,138	28,533
N	74	65

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A rendelkezésünkre álló adatokból arra következtethetünk, hogy sok más egyéb között az iskolák etnikai összetétele is befolyásolja a cigány tanulók lemorzsolódását. Miszerint, az átlagosnál kisebb az esélyük a le-

morzsolódásra azokban az iskolákban, amelyek viszonylag sok cigány tanulót oktatnak, és az átlagosnál nagyobb azokban az iskolákban, ahol kevés a cigány tanuló.

A lemorzsolódók aránya a tanulók etnikai összetétele szerint a 9-10. osztályos cigány tanulók %-ában

Cigány arány	Lemorzsolódó arány a 9. oszt cigányok közül %	Lemorzsolódó arány a 10. oszt cigányok közül %
10% alatt	39,154	35,251
11-20%	33,045	19,252
20% fölött	26,526	18,663
Összesen	36,138	28,533
N	74	65

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Ebből az összefüggésből többféle következtetés levonható. Lehetséges, hogy azért maradnak ki kevesebben a sok cigány tanulót oktató iskolákból, mert itt éppen a sok hátrányos helyzetű, és cigány tanulóra való tekintettel alacsonyabbak a tanulmányi követelmények. Lehetséges az is, hogy azért jobbak a kimaradási arányok, mert ezekben az iskolákban a hátrányos helyzetű tanulók és a cigány tanulók jobban érzik magukat, és ezért nehezebben válnak meg az iskolától. És végül az is elképzelhető, hogy ezekben az iskolákban a pedagógusok a hátrányos helyzetű és cigány tanulók oktatására "specializálódtak", vagyis olyan oktatási és nevelési módszereket alkalmaznak, amelyek elősegítik az iskola eredményes befejezését. Hogy ezek közül a feltételezések közül melyik felel meg az igazságnak, azt csak a kutatás következő szakaszában, bővebb információk birtokában lehet eldönteni.

10. Oktatási problémák

Amikor 2000-es kutatásunk során azt kérdeztük a pedagógusoktól, hogy tapasztalataik szerint a cigány gyerekek miben különböznek a többiektől, az alábbi eltéréseket sorolták fel:

- Nyelvi hátrányokkal érkeznek az iskolába, ami általában hiányos magyar szókincset jelent, és szegényes fogalom-használatot.
- A családok és a gyerekek körülményeit egyaránt hiányos tárgyi kultúra jellemzi. A szegénységből és alacsony szintű kulturáltságból adódóan hiányoznak a tanulás otthoni (lakás, berendezési tárgyak) és iskolai (tankönyvek, taneszközök) feltételei.

- A szegénységgel és a rossz lakáskörülményekkel függ össze, hogy a családok egy része nem megfelelő higiénés körülmények között él, aminek a következményei (gondozatlanság, fertőzések, betegség, stb.) az iskolás gyerekeknél is jelentkeznek.
- Az átlagosnál alacsonyabb szintű a tanulási motiváltságuk, mert sem a szülők elvárásai, sem a várható mobilitási perspektívák (munkapiaci esélyek) nem motiválják őket eléggé a tanulásra.
- Az átlagosnál nehezebben alkalmazkodnak az iskolák által előírt szabályokhoz és az ott megkövetelt viselkedési formákhoz. (Ezt a pedagógusok egy része a cigány szülők eltérő nevelési szokásaival indokolja, miszerint lényegesen liberálisabban nevelik gyerekeiket, ill. kevésbé tekintélyelvűen, mint a nem cigány szülők.)
- Az átlagosnál hamarabb tekintik felnőttnek a családban a gyerekeket, a szülők elvárják a nagyobb gyerekektől a segítséget a családi munkákban és a családfenntartásban (kereső tevékenységben).
- A korábbi felnőtté válás része a viszonylag korai szexuális érettség. 13-14 éves korukban már a kortársak (szerelem) érdeklik őket, nem az iskola.

Figyelemre méltó, hogy a pedagógusok által felsorolt jellemzők között egyetlen olyan sincs, ami a “cigányokra”, mint etnikai csoportra jellemző lehetne, valamennyi a szegény szubkultúrákban felnőtt gyerekek sajátja, vagyis a hátrányos helyzetű cigány és nem cigány csoportokra egyaránt vonatkoztatható. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a pedagógusoknak az iskolákban nem a cigány tanulókkal, hanem a szegény szubkultúrában felnőtt hátrányos helyzetű tanulókkal vannak oktatási és nevelési problémáik.

2001-ben az iskolák közel feléből (47%) számoltak be az igazgatók arról, hogy speciális oktatási és nevelési problémák vannak a cigány tanulókkal az iskolában. Az átlagosnál sokkal többen (86%) nyilatkoztak így azok közül az igazgatók közül, akiknek az iskoláiban meghaladja a 20%-ot a cigány tanulók aránya.

Vannak-e speciális problémáik a cigány tanulók aránya szerint

Vannak-e nevelési problémáik	Cigány tanulók aránya			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Igen	56	11	12	79
	43,8%	42,3%	85,7%	47,0%
Nem	72	15	2	89
	56,3%	57,7%	14,3%	53,0%
Összesen	128	26	14	168
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Amikor azt kértük az igazgatóktól, hogy sorolják fel, milyen problémák nehezítik a cigány gyerekek oktatását, a legtöbben többféle problémát is megjelöltek. Több, mint az igazgatók háromnegyede (76%) panaszkodott sok hiányzásra, és majdnem kétharmaduk (62%) a gyenge tanulmányi eredményekre. Az igazgatók 50-60%-a említette a hiányos általános műveltséget, az alapkészségek hiányát, a beilleszkedési problémákat, a fegyelmezetlenséget és a korai felnőtté válást a cigány gyerekekkel kapcsolatos iskolai problémák között. A tanulók hiányos szókincsét azonban (amit az általános iskolai tanárok az elsők között soroltak fel) csak 40%-uk említette, az etnikai konfliktusokat csak 16%-uk, a kulturális különbözőségből (pl. eltérő kulturális szokásokból) származó problémákat pedig mindössze 3%-uk.

Azokban a szakképző iskolákban, amelyek viszonylag magas arányban oktatnak cigány tanulókat az alapkészségek hiányosságai, a korai felnőtté válás és a hiányos szókincs okoz az átlagosnál gyakrabban problémákat, azokban az iskolákban pedig amelyek csak elvétve (10% alatt) oktatnak cigány gyerekeket, beilleszkedési problémáik okoznak az átlagosnál gyakrabban gondot.

Milyen problémák vannak a cigány tanulókkal a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Problémák	N	%
Sok hiányzás	100	74,6
Gyenge tanulmányi eredmények	80	59,7
Alapkészségek hiányosságai	76	56,7
Hiányos műveltség	75	56,0
Beilleszkedés	73	54,5
Fegyelmezetlenség	67	50,0
Korai felnőtté válás	66	49,3
Hiányos szókincs	51	38,1
Etnikai konfliktusok	20	14,9
Más kultúra	4	3,1
Összesen	177	100,0

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Ha az igazgatók által tapasztalt problémákat három nagy csoportba soroljuk, azt tapasztaljuk, hogy magatartási problémák a szakmai iskolák háromnegyedében jelentkeznek, és tanulmányi problémák is több, mint az iskolák kétharmadában. Etnikai problémák azonban csak alig több, mint az iskolák egytized részében (14%) fordulnak elő.

Ha a három nagy probléma-csoportot a cigány tanulók aránya szerint elemezzük, az derül ki, hogy a magatartási és a tanulmányi problémák előfordulása ott gyakoribb, ahol magasabb a cigány tanulók aránya, etnikai

problémák azonban csak azokban az iskolákban fordulnak elő, amelyekben viszonylag kevés a cigány tanuló.

Milyen problémák vannak a cigány tanulókkal a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Problémák	Cigány arány			Összesen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Magatartási probléma	64,7%	100,0%	85,7%	71,8%
Tanulmányi probléma	57,4%	81,5%	78,6%	62,7%
Etnikai probléma	11,8%	29,6%		13,6%
N	136	27	14	177

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

2000-ben megkérdeztük az általános iskolák igazgatóitól azt is, hogy véleményük szerint milyen problémák nehezítik leginkább a cigány tanulók oktatását. Az általános iskolai igazgatók háromnegyed része említette a problémák legfőbb forrásaként a családi körülményeket.

Mi a legsúlyosabb problémák forrása a cigány gyerekek oktatásában az igazgatók szerint (a válaszadók %-ában)

Probléma	Válaszok %
Család	75.0
Iskola	31.1
Gyerek	25.0
Összesen	215

Cigány szegregáció, iskolai kérdőív, 2000

2001-ben a szakképző iskolák igazgatóit is megkérdeztük arról, hogy tapasztalataik szerint milyen családi problémák nehezítik a cigány tanulók oktatását. A válaszokból az derült ki, hogy mindössze az igazgatók 11%-a látja úgy, hogy nincs ilyen probléma.

Az igazgatók közül a legtöbben (79%) a gyenge tanulási motivációt és a szülők munkanélküliségét (69%) jelölték meg a problémák fő forrásaként. A legkevesebben (43%) a cigány családok eltérő kulturális hagyományaiban látják a problémák okát.

Azokban az iskolákban, ahol magas a cigány tanulók aránya, az igazgatók szerint inkább a rossz körülmények (szegénység, munkanélküliség), és az alacsony motiváltság okoz gondot, ahol viszont alacsony a cigány tanulók aránya, ott inkább a kulturális szokások és hagyományok mássága okoz problémát.

Milyen családi problémák nehezítik a cigány tanulók oktatását a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Problémák	Cigány arány			Össze-sen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Gyenge tanulási motiváció	78,8%	77,8%	85,7%	79,3%
Szülők munkanélkülisége	61,6%	88,9%	85,7%	69,3%
A családok szegénysége	55,6%	70,4%	71,4%	60,0%
Nem megfelelő szülői gondoskodás	48,5%	55,6%	50,0%	50,0%
Eltérő kulturális hagyományok	47,5%	33,3%	28,6%	42,9%
N	99	27	14	140

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Amikor 2000-ben a pedagógusoktól megkérdeztük, hogy milyen speciális feladatok merülnek fel a cigány gyerekek oktatása során, a következőket sorolták fel:

- Az átlagosnál szegényebb családi környezet miatt keletkezett szociális és kulturális hátrányok kompenzálása
- A többségi társadalométól eltérő szokások és viselkedésmódok elfogadása
- A többségi társadalométól eltérő családi értékrend elfogadása
- A nyelvi hátrányok kompenzálása
- A kisebbségi létből és a többségi társadalom előítéleteiből fakadó komplexusok és frusztrációk kezelése
- A saját előítéletek leküzdése
- A nem cigány környezet (pl. szülők és gyerekek) részéről megnyilvánuló előítéletes magatartás megváltoztatása

2001-ben is megkérdeztük az igazgatóktól, hogy tapasztalataik szerint milyen speciális feladatokkal kell megbirkózniuk a pedagógusoknak a cigány tanulókat oktató iskolákban. A válaszok szerint mindössze a vizsgált iskolák 17%-ában nem merültek fel ilyen feladatok.

A speciális feladatok közül a legtöbb igazgató a felzárkóztatást (75%) és a speciális nevelési problémákat említette. De az igazgatók 31%-a szerint a pedagógusoknak fel kell készülniük a cigány tanulókkal való konfliktusokra, az igazgatók 27%-a szerint a cigány szülőkkel való konfliktusokra, és 22%-uk szerint arra is, hogy konfliktusos helyzetek adódnak a cigány és nem cigány tanulók között.

Azoknak az iskoláknak az igazgatói, amelyek sok cigány tanulót oktatnak, inkább a felzárkóztatás és a nevelési feladatok nehézségét említették, a cigány tanulókat viszonylag kis létszámban oktató iskolák igazgatói pedig a konfliktusos helyzetek megoldásában látnak az átlagosnál súlyosabb problémát.

Milyen nehézségeik vannak a pedagógusoknak a cigány tanulókkal a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Problémák	Cigány arány			Össze-sen
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Felzárkóztatás	68,8%	80,0%	85,7%	72,7%
Nevelés	66,7%	84,0%	78,6%	71,2%
Konfliktusok a cigány szülőkkel	30,1%	16,0%	21,4%	26,5%
Konfliktusok a cigány gyerekekkel	32,3%	28,0%	14,3%	29,5%
Konfliktusok a cigány és nem cigány gyerekek között	24,7%	16,0%	7,1%	21,2%
N	93	25	14	132

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Ha az iskolák szakmai profilja szerint csoportosítjuk az adatokat, az derül ki, hogy a tanulók felzárkóztatása elsősorban a tercier szektorhoz tartozó iskolák esetében jelent gondot a pedagógusok számára, a tanulók és a tanárok, ill. a cigány és nem cigány tanulók közötti konfliktusok viszont az átlagosnál gyakoribbak az ipari szakmákat oktató iskolákban.

Az általános iskolák és a szakképző iskolák pedagógusainak a véleménye megegyezett abban, hogy a cigány tanulókat oktató iskoláknak és pedagógusoknak speciális feladatokkal kell megbirkózniuk. Egybecsengtek a vélemények abban a tekintetben is, hogy az iskolában jelentkező problémák legfőbb forrása a család, de az is kiderült, hogy a cigány tanulókat oktató pedagógusoknak a megszokottnál több konfliktushelyzetet kell kezelniük. A szakképző iskolák igazgatóitól származó információk arra utalnak, hogy ezek a konfliktusok (tanárok és tanulók, vagy tanárok és szülők, ill. cigány és nem cigány tanulók között) főként olyan iskolákban fordulnak elő, ahol kevés cigány gyerek tanul, vagyis ahol a “befogadás” vagy “elfogadás” súlyos problémájával is meg kell küzdeniük a továbbtanulni vágyó cigány gyerekeknek.

11. Oktatási módszerek

Hogy a hátrányos helyzetű tanulókkal mi történik a középiskolákban, ill. hogy mennyit sikerül az oktatás során induló hátrányukból kompenzálni, az sokféle tényezőtől függ. Természetesen függ tehetségüktől és ambícióiktól, de függ az iskolákban folyó oktatás minőségétől is. Az oktatás minőségét az iskolák tárgyi és személyi feltételei mellett az ott alkalmazott pedagógiai programok és módszerek is befolyásolják.

Amikor azt kérdeztük az igazgatóktól, hogy nyújtanak-e iskoláik valamilyen speciális szolgáltatást az arra rászoruló tanulóknak, 10%-uk válaszolta azt, hogy náluk nincs ilyen szolgáltatás.

Majdnem minden vizsgált iskolában (91%) számíthatnak valamilyen segítségre (főként korrepetálásra) a gyenge tanulmányi eredményt produkáló tanulók, és az iskolák közel kétharmadában (61%) számíthatnak segítségre (ugyancsak korrepetálásra) a hátrányos helyzetű tanulók is. A beilleszkedési nehézségekkel küszködők problémáit azonban az iskolák alig fele (45%) igyekszik megoldani, és cigány tanulóknak szánt speciális segítségnyújtás csak az iskolák egyötödében fordul elő.

Kiknek nyújtanak speciális szolgáltatást a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Tanuló csoport	Cigány arány			Ösz-
	10% alatt	11-20%	20% fölött	szes
Gyenge eredményeket elért tanulóknak	93,6%	80,0%	92,3%	91,2%
Hátrányos helyzetű tanulóknak	59,1%	56,0%	84,6%	60,8%
Nehezen beilleszkedő tanulóknak	40,0%	52,0%	69,2%	44,6%
Cigány tanulóknak	18,2%	20,0%	30,8%	19,6%
N	110	25	13	148

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A vizsgált szakképző iskolák tehát az igazgatók szerint jelenleg a problematikus helyzetű tanulók felzárkóztatására koncentrálnak. Az iskolák majdnem négyötödében (79%) kiscsoportos formában foglalkoznak az erre rászoruló tanulókkal, az iskolák 55%-ában pedig személyes foglalkozásra is lehetőség nyílik. Speciálisan felkészült szakemberek alkalmazására azonban ritkán nyílik lehetőség. Pszichológus csak az iskolák 30%-ában, fejlesztő pedagógus pedig csak 16%-ukban foglalkozik a tanulási és viselkedési problémákkal küszködő gyerekekkel.

Milyen módon nyújtanak speciális szolgáltatást a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Módszer	Cigány arány			Összes
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Kis csoportban foglalkoznak velük	76,2%	75,0%	100,0%	78,2%
Személyre szólóan foglalkoznak velük	54,3%	50,0%	69,2%	54,9%
Pszichológus foglalkozik velük	24,8%	41,7%	46,2%	29,6%
Fejlesztő pedagógus foglalkozik velük	13,3%	25,0%	23,1%	16,2%
N	105	24	13	142

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Amikor azt kérdeztük az igazgatóktól, hogy milyen módszereket javasolnának annak érdekében, hogy javuljanak a cigány tanulók iskolai eredményei, többségük (63%) az általános iskolai oktatás színvonalának emelését említette, 49%-uk szerint hatékonyabb nevelési módszerekre lenne szükség a középfokú iskolákban, 30%-uk szerint pedig jobb oktatási módszerekre. Mindössze 7%-uk gondolja úgy, hogy a középfokú iskolák követelményeit kellene csökkenteni annak érdekében, hogy a cigány tanulók jobb eredményeket érjenek el.

Azoknak az iskoláknak az igazgatói, amelyek a legtöbb cigány tanulót oktatják, elsősorban az általános iskolák színvonalának emelésében látják a probléma megoldásának kulcsát, és az ilyen iskolákból a követelmények csökkentését egyetlen igazgató sem javasolná.

Milyen módszereket javasol az igazgató a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Módszer	Cigány arány			Összes
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Magasabb színvonalú ált. iskolai oktatás	64,6%	50,0%	76,9%	63,0%
Hatékonyabb nevelési módszerek a középiskolákban	53,1%	42,3%	30,8%	48,9%
Jobb oktatási módszerek a középiskolákban	26,0%	50,0%	23,1%	30,4%
Alacsonyabb követelmények középfokon	6,3%	11,5%		6,7%
N	96	26	13	135

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

Megkérdeztük az igazgatóktól azt is, hogy véleményük szerint milyen továbbképzésekre lenne szükségük a pedagógusoknak a cigány tanulók eredményesebb oktatásához. Mindössze az igazgatók 18%-a mondta azt, hogy nincs szükség ilyen továbbképzésre.

A legtöbben pszichológiai (64%) és cigány társadalomtörténeti (64%) továbbképzéseket javasolnak, de az igazgatók több, mint egyharmada szerint szakmódszertani, pedagógiai, sőt cigány néprajzzal és művészetekkel foglalkozó továbbképzésekre is szükség lenne. Ezekből a válaszokból kitűnik, hogy legalábbis az igazgatók egy része szerint a pedagógusoknak tanítványaik kultúrájával is jobban megkellene ismerkedniük ahhoz, hogy eredményesebb legyen a munkájuk. A cigány tanulókat magas létszámban oktató iskolák igazgatóinak nagy többsége (77%) szerint azonban a cigány tanulók eredményesebb oktatásához és neveléséhez elsősorban az őket oktató pedagógusok pszichológiai ismereteit kellene gyarapítani.

Milyen pedagógus továbbképzésre van szükség a cigány tanulók oktatásához a cigány tanulók aránya szerint (az iskolák %-ában)

Továbbképzés	Cigány arány			Összes
	10% alatt	11-20%	20% fölött	
Pszichológiai ismeretek	65,6%	47,8%	76,9%	63,6%
Cigány társadalomtörténeti ismeretek	68,8%	52,2%	46,2%	63,6%
Szakmai módszertani ismeretek	34,4%	43,5%	38,5%	36,4%
Cigány néprajzi, művészeti ismeretek	33,3%	43,5%	23,1%	34,1%
Pedagógiai ismeretek	28,1%	52,2%	15,4%	31,1%
Összes	96	23	13	132

Cigány középfok, iskolai kérdőív, 2001

A pedagógusok továbbképzése iránti tömeges igény a jelenlegi pedagógiai munka színvonalával való elégedetlenségről árulkodik, ill. azt jelzi, hogy a szakképző iskolák pedagógusai mennyire nincsenek felkészülve az iskolákban rájuk háruló feladatokra. Ennek többek között az a magyarázata, hogy az utóbbi években a szakképző iskolákban játszódtak le a legjelentősebb változások a tanulók összetételét, a tananyagot és az alkalmazott pedagógiai módszereket illetően.

Az elsősorban szakmunkásképzéssel foglalkozó iskolák ugyan hosszú évtizedek óta a társadalom alsó rétegeinek (szakképzetlen, alacsony iskolázottságú szülők) a gyerekeit oktatják, csakhogy korábban máshol húzódott a továbbtanulók és a tovább nem tanulók közötti határvonal. Míg a 70-es, 80-as években egy-egy korosztály 10%-a (köztük a cigány gyerekek többsége) egyáltalán nem került be középfokú iskolába, manapság az oktatási törvény előírásai és a szülők megnövekedett iskoláztatási ambíciói következtében a szakmunkásképzők 9. osztályaiba a legalsó társadalmi csoportokból származó, leggyengébb tanulmányi eredményt produkáló gyerekek is bekerülnek.

Köztudott, hogy a közismereti tanárok szakmai és módszertani felkészültsége a középfokú iskolák közül mindig is a szakmunkásképzőkben volt a legalacsonyabb. Ezekben az iskolákban a közismereti tantárgyak soha nem számítottak igazán fontosnak, a többi középfokú iskola színvonalához képest csökkentett mennyiségű tananyagot mintegy “ráadásként” oktatták a szakmai ismeretek mellé a gyerekeknek. Az iskolákban “katonás” rendet tartottak kizárólag tekintélyelvű módszerekkel, és a tanulók nevelésének fő színtere a szakmai gyakorlat volt, ahol három év alatt eltanulták a mesterüktől a szakmunkás magatartás és alkalmazkodás legfőbb szabályait. Az ilyen iskolák elsődleges célja akkoriban a “munkára nevelés” volt, ami azt jelentette, hogy már 14 éves koruktól kemény fizikai munkára fogták a gyerekeket.

Ehhez képest az Oktatási Törvény 1998-as módosítása ezekben az iskolákban is radikális változásokat hozott. A szakmunkásképzők első két

évben néhány pályaorientációs és szakmai előkészítő órát kivéve lényegében közismereti tantárgyakat oktatnak, vagyis a tanulók nevelése és oktatása szinte kizárólag a korábban jelentéktelennek számító közismereti tanárokra hárul, a szakelméleti tanároknak és a szakoktatóknak alig jut ebben szerep. Lényegében ugyanebben az időszakban ért véget a tekintélyelvű nevelés dominanciája is a szakképző iskolákban, mert részben a hazai oktatásirányítás liberalizmusa, részben az egyre intenzívebben "beszivárgó" nyugati minták ezeknek az iskoláknak a szemléletét is átformálták.

A tanulói összetétel megváltozása (ahogy a pedagógusok fogalmaznak, a gyerekanyag romlása), és az általános képzést ill. a liberális pedagógiai módszereket preferáló oktatási reform együttes hatása túlságosan is súlyos pedagógiai feladatokat rótt ezekre az iskolákra. Nem véletlen, hogy miközben minden pedagógus elismerte az általános képzés meghosszabbításának szükségességét, mind a mai napig visszasírják a 14 éves gyerekek "munkával munkára nevelésének" jól bevált eszközeit, és rendre megfogalmazódnak a korábban alkalmazott szakmunkásképzési módszerek iránti nosztalgiák. Mindez azt jelzi, hogy ezekben az iskolákban még nem sikerült kialakítani azokat a pedagógiai programokat és módszereket, és elsajátítani azt a pedagógiai kultúrát, amellyel a hátrányos helyzetű tanulók (és köztük a cigány gyerekek) általános képzésének meghosszabbítása, ill. jó színvonalú középfokú oktatása és szakmai képzése megvalósítható. Ebből természetesen az is következik, hogy hiába növekszik évről-évre az ilyen típusú szakképző iskolákba beiratkozó cigány tanulók aránya, hatékonyabb oktatási programok és pedagógiai módszerek nélkül nem fog gyarapodni azoknak a száma, akik szüleikhez képest biztosabb egzisztencia reményében, jobb perspektívákkal, megbízható szaktudás birtokában lépnek ki a munkapiacra.

Javaslatok a cigány gyerekek középfokú oktatásának javítására

A cigány tanulók eredményesebb középfokú oktatása és szakmai képzése érdekében a következő feladatok megoldására lenne szükség:

1. Pályaválasztás
Az egyik legfontosabb feladat lenne megakadályozni a cigány családokban az alacsony iskolai végzettség újratermelődését. Miután jelenleg a cigány gyerekek nagy része elvégzi az általános iskolát és többségük be is jut valamilyen középfokú iskolába (főként szakmunkásképzőbe), el kellene érni, hogy piacképes szakmai tudással lépjenek ki onnan. Ennek az az alapvető feltétele, hogy ne iskolázzanak be cigány gyerekeket olyan szakmákra, amelyekkel nem lehet az adott térségben elhelyezkedni, és amelyeknek a fenntartását csak a pedagógusok foglalkoztatása indokolja.

2. Tanulmányi eredmények
Az eredményesebb középfokú iskoláztatás érdekében javítani kellene a cigány tanulók tanulmányi eredményeit, és hatékony segítséget kellene nyújtani ahhoz, hogy a cigány gyerekek ne maradjanak ki a bizonyítvány megszerzése előtt a középfokú iskolákból.

3. Az elhelyezkedés támogatása
A szakképző iskola utolsó évében működtessenek hatékony (karrier, vagy pályaválasztási) tanácsadást a cigány gyerekek számára annak érdekében, hogy segítsenek nekik a munkapiacon való tájékozódásban és az elhelyezkedésben.

A fenti célok megvalósításához az alábbi eszközöket lehetne felhasználni:

1. Szociális juttatások
Miután a cigány tanulók között az átlagosnál jóval több a szociálisan hátrányos helyzetű gyerek, akiknek az esetében a szülők nem képesek biztosítani a gyerekek középfokú iskoláztatásához szükséges anyagi feltételeket (étkeztetés, ruházkodás, tanszerek, tankönyvek), ezt az iskolának kell biztosítani. Az iskola szociális szerepvállalását az indokolja, hogy ott derülnek ki a legmegbízhatóbb módon az igények és a szükségletek.

2. Pedagógiai asszisztencia
A cigány tanulókat nagy létszámban oktató iskolákban a pedagógiai munka hatékonysága érdekében biztosítani kell pedagógiai asszisztencia (szociális munkás, pszichológus, fejlesztő pedagógus) közreműködését.

3. Tutor rendszer
Sokat segítene az is, hogy ha a középfokú iskolák tutor-rendszert vezetnének be a cigány tanulók támogatására, vagyis egy-egy segítő tanárt rendelnének mellé jük, aki oktatási és nevelési, ill. beilleszkedési problémáikban személyre szóló segítséget nyújtana. Ez természetesen csak akkor elképzelhető, ha a tanárok anyagi ellenszolgáltatását állami pénzből lehet biztosítani.

4. Kollégiumok
A cigány gyerekek középiskolai továbbtanulásának nagy mértékben elősegítené, ha lennének kifejezetten az ő tanulmányaik segítésére szerveződő kollégiumok, amelyek képesek lennének minden tekintetben (tárgyi feltételekben, tanulási motivációban, kulturális felzárkóztatásban, stb.) kompenzálni a családból hozott hátrányaikat.

5. Alapítványi iskolák
A költségvetési támogatáson felül kiemelt állami támogatásban kell részesíteni minden olyan alapítványi intézményt, amely arra vállalkozik, hogy speciális oktatási szolgáltatást nyújt a cigány tanulók számára.

6. Pedagógus továbbképzés
Mivel a cigány tanulók eredményes oktatása és nevelése nem képzelhető el speciális pedagógiai módszerek nélkül, erre a tanárképzésen és a továbbképzéseken belül módszeresen kell felkészíteni a pedagógusokat. Ezen felül a cigány tanulókat nagy létszámban oktató iskolákból kötelező jelleggel rendszeres továbbképzésen kellene részt venniük a pedagógusoknak, és ezt bérkiegészítésük feltételévé lehetne tenni.

A szakképző iskolák igazgatói által igényelt továbbképzések legfőbb területei a következők:

- Pedagógiai ismeretek (felzárkóztatás, speciális pedagógiai problémák megoldása)
- Pszichológiai ismeretek (konfliktuskezelés, az előítéletek és a kisebbségi létből származó frusztrációk kezelése)
- Társadalomtörténeti ismeretek (a cigány nemzetiség történelmének és társadalmi helyzetének ismerete)
- Cigány művészeti ismeretek (a cigány népművészet és a cigány művészek alkotásainak ismerete)

Jegyzetek

1. Havas Gábor-Kemény István-Liskó Ilona: A cigány gyerekek oktatása, Kutatási zárótanulmány, OI, Kézirat, 2001

2. A kutatást az OM és az OTKA támogatta. A munkában az intézet részéről Fehérvári Anikó és Janni Gabriella vettek részt.

3. A kutatást folytatni szeretnénk a már összegyűjtött tanulói adatok feldolgozásával, valamint a végzős tanulók és az iskolákból kimaradt tanulók megkérdezésével, mert ebben a kutatási periódusban a támogatás alacsony összege miatt erre még nem kerülhetett sor.

4. Liskó Ilona: A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának minősége, Új Pedagógiai Szemle, 2002/2. 56-70. p.

5. Hogy pontosan milyen okok állnak az iskolából való lemorzsolódás hátterében, azt a kutatásnak csak egy későbbi szakaszában, újabb információk összegyűjtésével és elemzésével tudjuk kideríteni.

Ára: 500,– Ft
Megjelent:

205 Híves Tamás: Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban
206 Ladányi Andor: A felsőoktatás fejlesztési tervéről
207 Nagy Péter Tibor: Szakoktatás és politika
208 Forray R. Katalin (szerk.): Publikációk a cigányság oktatásáról
209 Györgyi Z. – Híves T. – Imre A. – Kozma T.: Településhálózat és iskolaszerkezet
210 Szabó László Tamás: Modernizáció kérdőjelekkel (Pedagógusképzés és továbbképzés)
211 Bajomi Iván: Az oktatásügyi érdekszervezetek szerepe az oktatáspolitika formálásában
212 Liskó Ilona – Fehérvári Anikó: Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években
213 Polónyi István: A felsőoktatás gazdasági jellemzői
214 Ladányi Andor:A felsőoktatás nemzetközi statisztikai összehasonlításban
215 Tót Éva (szerk.): Les caractéristiques du champ de la Formation Professionnelle Continue en Hongrie
216 Bajomi Iván – Szabó László Tamás – Tót Éva: A folyamatos szakmai képzés helyzete
217 Kozma Tamás: Az MKM 1992-es kutatási támogatása
218 Kozma Tamás: Az MKM 1993-as kutatási támogatása
219 Fehérvári Anikó – Liskó Ilona: Felvételi szelekció a középfokú oktatásban
220 Forray R. Katalin: A falusi kisiskolák helyzete
221 Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre: Az MKM 1994-es kutatási támogatása
222 Györgyi Zoltán – Imre Anna: Fenntartói társulások
223 Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre: Az MKM 1995-ös kutatási támogatása
224 Hrubos Ildikó: A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában
225 Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitika
226 Hrubos Ildikó: A japán felsőoktatási modell
227 Kozma Tamás: Regionális együttműködések a harmadfokú képzésben
228 Györgyi Zoltán – Imre Anna: Az alap- és középfok közötti átmenet
229 Tót Éva: Számítógépek az iskolában
230 Fehérvári Anikó: Párhuzamos szakképzési rendszerek az iskolarendszeren kívüli képzésben
231 Havas Gábor–Kemény István–Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolákban
232 Györgyi Zoltán – Mártonfi György: Vissza a munkaerőpiacra
233 Kozma Tamás: Regionális egyetem

A sorozat 212-234. közötti egyes példányai megvásárolhatók, illetve megrendelhetők:
Oktatáskutató Intézet Educatio Kiadója. 1054 Budapest Báthori u. 10.
Levélcím: 1395 Budapest, Pf. 427. Tel/Fax: 1/302-7749, 1/269-5201
E-mail: oktataskutato@ella.hu, **www.hier.iif.hu**